

Ege Coğrafya Dergisi 28 (2), 2019, 129-164, İzmir-TÜRKİYE
Aegean Geographical Journal, 28 (2), 2019, 129-164, İzmir-TURKEY

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

TÜRKİYE’DE YABANCI NÜFUSUN YENİ COĞRAFYALARI

The New Geographies of Foreign Population in Turkey

Mustafa YAKAR¹

Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat
Fakültesi Coğrafya Bölümü
mustafayakar@sdu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-6917-2589

İlkay SÜDAŞ

Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Coğrafya Bölümü
ilkaysudas@gmail.com
ORCID: 0000-0003-2778-7942

(Teslim: 23 Ağustos 2019; Kabul: 30 Ekim 2019)
(Received: August 23, 2019; Accepted: October 30, 2019)

Abstract

In this article, a geographic analysis of foreign population in Turkey presented. Based on the data from General Population Census and the national Address-based Population Registration System, it aims at outlining the temporal and spatial change of the foreigner in Turkey. Foreign population in this study refers to the people who officially reside in Turkey without Turkish citizenship. Due to the lack of long term, regular and coherent statistical data, it is rather hard to portray the spatio-temporal development of foreign population in Turkey. The paper presents the development of the foreign population in Turkey in different periods. Relatively detailed statistical data available after the year 2008 allowed us to perform spatial analysis. Both emigration and immigration flows with diverse motives resulted in the considerable decline in the amount of the foreign population during the first decades of the Turkish Republic however a striking increase especially with the 1980s. Istanbul and the other two big cities of Turkey, Ankara and Izmir, were the major cities where the foreign population primarily intensified until 1950s. With the 1980s, there was an expansion towards the Mediterranean and Aegean coastal zone, so called the Turkish Riviera. Besides the concentration in the big cities and coastal zones, there has been a growing expansion towards the continental provinces and districts during 2000s. Diverse spatial patterns at different geographical scales are observed in the way how the foreign population is distributed across Turkey. There is an increasing diversification of origin countries. The unignorable increasing visibility of the foreign population in Turkish society through immigration flows and related social challenges require the development of peaceful co-existence policies.

Keywords: Foreigner, foreign population, citizenship, spatial distribution, Turkey

¹ Sorumlu Yazar/ Corresponding author: Mustafa YAKAR / mustafayakar@sdu.edu.tr

Öz

Cumhuriyet'in ilanından günümüze, Türkiye'de yabancı nüfusun coğrafi bir analizinin sunulduğu bu makalede, Genel Nüfus Sayımları ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'nden elde edilen yabancı nüfus verilerinden hareketle yabancı nüfusun ülkemizdeki zamansal ve mekânsal dağılımının belirlenmesi amaçlanmaktadır. "Yabancı nüfus" ifadesi ile Türkiye sınırları içinde yaşayan ancak Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmayan kişiler kast edilmektedir. Söz konusu nüfusa dair istatistiksel verilerin düzenli ve tutarlı olmamasından ötürü, bu konuda net bir portre çizmek oldukça güçtür. Çalışmamızda, nüfus sayımlarından ve adrese dayalı nüfus kayıt sisteminden derlenen "vatandaşlık" temelli yabancı nüfus verisi temelinde, yabancı nüfus miktarının zamansal gelişimi ve mekânsal dağılımı dönemlere ayrılarak incelenmiş ve haritalanmıştır. Yabancı nüfusun, daha ayrıntılı verilerin elde edilebildiği 2008 yılı sonrasındaki görünümüne ilişkin olarak ise mekânsal analizler yapılmıştır. Uluslararası göçlere bağlı olarak Türkiye'de yabancı nüfusun Cumhuriyet'in başlarından itibaren önce azalma, özellikle 1980'lerle birlikte ise artış gösteren iki farklı eğilim sergilediği saptanmıştır. 1950'li yıllara kadar ağırlıklı olarak başta İstanbul olmak üzere büyükşehirlerde yoğunlaşan yabancı nüfus, 1980'lerle birlikte Ege ve Akdeniz kıyılarına, 2000'li yıllarda ise ülke genelinde iç kesimlere doğru giderek genişleyen bir yayılım alanına sahip hale gelmiştir. Türkiye'ye yönelen farklı göç hareketlerine ve değişen uluslararası siyasal konjonktüre göre, yabancı nüfusun ülke içindeki coğrafi dağılımının farklı ölçeklerde, farklı mekânsal dokular ortaya çıkardığı anlaşılmaktadır ve köken ülkeler giderek çeşitlenmektedir. Yabancı nüfus miktarında 2000'li yıllarla birlikte gözlenen kayda değer artışlar yoluyla, ülke içindeki dağılımı farklılaşan örüntüler ortaya çıkmıştır. Göçler yoluyla yabancı nüfusun Türkiye'de daha önce hiç olmadığı kadar artan görünürlüğü ve beraberinde getirdiği sosyo-kültürel etkileşim ve deneyimler, toplumsal güçlükleri beraberinde getirmekte ve bir arada yaşama dair politikalar geliştirilmesini gerekli kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yabancı, yabancı nüfus, vatandaşlık, mekânsal dağılım, Türkiye

1. Giriş

Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndan devraldığı nüfusun milliyetler dağılımının günümüze oranla çok daha büyük bir çeşitlilik gösterdiği bilinen bir gerçektir. Bununla birlikte, son iki yüzyıl boyunca uluslararası göç akışlarına bağlı olarak bu dağılımın iki önemli değişimden geçerek günümüzdeki halini aldığı ileri sürülebilir. İlk değişimin temel nedeni, 19. yüzyıl'da, günümüze oranla oldukça heterojen bir yapıda olan Anadolu nüfusunun, yüzyılın sonuna doğru yükselen milliyetçilik akımlarına ve ulus-devlet inşa sürecine bağlı olarak izlenen politikalar yoluyla, homojenleştirilmesi çabalarıdır (Aslan vd., 2015; Bruneau, 2018; Dünder, 2008). Cumhuriyet'in ilanını izleyen ilk on yıllarda da devam eden bu çabalar, özellikle zorunlu uluslararası göçler yoluyla, yerinden edilme ve göçle gelenlerin yeniden iskân edilmesi şeklinde iki boyutta birden gerçekleştirilmiştir. Ulus-devlet haline gelmenin etnik temelli vatandaşlık tanımlamasına dayandırılan nüfus politikası, *modernite projesi* ile içe içe geçmiş bir halde yürütülmüştür.

Nüfus yapısındaki ikinci büyük değişim ise, daha yakın zamanlıdır ve tüm Dünya'da benimsenen liberal ekonomi politikalarının ve ivme kazanan küreselleşme sürecinin Türkiye'ye etkisi ile ilişkilidir. Ülke sınırlarını aşan geniş çaplı bu yapısal dönüşüm, 1980'lerin sonunda ülkemizin de çok yönlü dışa açılma çabalarının sonucunda, Türkiye'nin uluslararası göç rejimi içindeki konumunun değişmesini, dolayısıyla nüfus bileşiminin yeniden çeşitlendiği bir evreye girmesini beraberinde getirmiştir. Sadece Türkiye'ye özgü olmayan bu değişimin, 20. Yüzyıl'dan 21. Yüzyıl'a geçişte pek çok ulus-devlet tarafından deneyimlendiğinin altı çizilmelidir. Ülkelerin yerli nüfuslarının kendi içindeki kültürel çeşitliliğinin yanı sıra giderek yoğunlaşan uluslararası göç akışları, günümüzde "homojen" nüfusa sahip bir ülkenin varlığından söz etmeyi olanaksızlaştırmaktadır. Sonuç olarak devletler, artık çok çeşitli kültürel ve etnik arkaplanlara sahip göçmen grupları da içeren nüfuslarını yönetmek konusunda *asimilasyon*, *entegrasyon* ve *çokkültürlülük* gibi yaygınlık kazanan politikaları farklı derecelerde uygulamaya başlamışlardır (Abadan-Unat, 2017; İçduygu, 2010).

Türkiye'nin ise uluslararası göçe yaklaşımının daha çok *ulus-devlet inşası* ve bunun *korunması* şeklinde olduğu (İçduygu, 2010) bilinmektedir. Cumhuriyet'in kuruluş yıllarından başlayarak, ilk kırk yıl içinde Türkiye'ye yönelen göç dalgalarını, genelde Osmanlı İmparatorluğu'nun toprakları içinde kurulan çevre ülkelerden gelen etnik Türk ve Müslüman göçmenler oluşturmuştur (Kaiser ve İçduygu, 2005:153). İçduygu ve Biehl (2012:10), söz konusu dönem boyunca, "yeni çizilen sınırlar üzerinde gelişen göçün önemli bir politik araç olduğunu" ve "yeni kurulan devletin, önceki heterojen Osmanlı nüfusundan, kültürel, dilsel ve dini olarak homojen bir Türk toplumu yaratmayı planladığını" belirtmektedirler. Bu dönemde daha homojen bir nüfusa sahip olmaya yönelik politikalara bağlı olarak gerçekleşen zorunlu ya da gönüllü göçlerle şekillenen ve başlangıçta, misak-ı milli sınırlarında ortak bir kimlik inşasının hedeflendiği bir işleyiş söz konusudur. Günümüzde ise, ulus-devlet anlayışında küresel ölçekteki aşınmanın da etkisiyle, neredeyse tam tersine bir dönüşüm gerçekleşmektedir. Bu dönüşüm, yukarıda da değindiğimiz gibi, Türkiye'nin özellikle 1980 sonrasında küresel ilişkiler ağıyla bütünleşmeye yönelik girişimleriyle başlamıştır. Ticaret, turizm, eğitim, güvenlik, siyaset vb. alanlarda uluslararası bütünleşme çabaları ülkeyi dışa açmış ve bunların dolaylı bir sonucu olarak düzenli ve düzensiz göç akışlarıyla Türkiye'de yabancı nüfus miktarı giderek artmıştır. Bu sebeple, *yakın zamana kadar Türkiye'de uluslararası göç sonucu oluşan yabancı bir nüfustan bahsetmek mümkün değilken* (Kaiser ve İçduygu, 2005:153) artık göç sürecinin bir ürünü olan, Türkiye'de yaşayan yabancılardan (yabancı ülke yurttaşlarından) söz etmek mümkündür.

Uluslararası göç sistemi içerisinde uzun yıllar *göç veren bir ülke* ya da *düzensiz göçler için bir geçiş ülkesi* olarak bilinen ve ilgili literatürde uzun zaman ağırlıklı olarak bu özellikleri açısından incelenen Türkiye, 2000'li yıllarla birlikte farklı ülkelerden kaynaklanan göç dalgaları sonucunda, giderek çeşitlenen bir göçmen nüfusa sahip hale

gelmiştir. Hatta artık göç konusunda bir paradigma değişiminin yaşandığı (Düvell, 2014) ve "göç geçiş"ten "entegrasyon meselesi"ne uzanan bir süreçten (Düvell, 2018) geçildiği de belirtilmektedir. Kaiser ve İçduygu'nun (2005:153) vurguladığı gibi, artık "farklı din, dil, etnik kökenlerden başka ülke vatandaşları, farklı nedenler ve geliş biçimleriyle Türkiye'ye gelip yerleşmeye ya da geçici olarak Türkiye'de yaşamaya başlamışlardır". Söz konusu kitlenin toplumsal yaşamdaki görünürlüğü de her geçen gün artmaktadır. Kaya'nın (2015:16) dile getirdiği gibi:

"Özellikle İstanbul'da dünyanın çok farklı coğrafyalarından pek çok farklı insan grubunun gündelik hayatta görünür hale geldiği, Ege ve Akdeniz bölgelerinde Avrupa Birliği (AB) yurttaşlarının yöre sakinleri olarak aramıza karıştığı, uluslararası evlilikler yoluyla Rusya, Moldova ve Gürcistan gibi ülkelerden yine çok sayıda insanın anlam haritalarımızda kendilerine yerler buldukları bir ülke haline gelmekte olan Türkiye, etno-kültürel ve dinsel farklılıkların giderek arttığı bir mekâna dönüşmektedir."

Yabancı nüfusun daha da görünür hale gelmesi ve dolayısıyla toplumsal yaşama katılımı, kuşkusuz, sayısal artış ile ilişkilidir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre², 2018 yılı itibarıyla ikamet iznine sahip olan yabancı nüfus Türkiye'de toplam nüfusun %1,5'ini oluşturmaktadır. Geçici koruma ve *uluslararası koruma kapsamındaki yabancılar*³ ile kayıt dışı kaldığı için büyüklüğüne dair resmi verilerin bulunmadığı *düzensiz göçmenler* de birlikte düşünüldüğünde, bu oranın %6'yı geçtiği ileri sürülebilir. Bu nedenle, Türkiye artık uluslararası göç olgusuna ve göçmenlere (yabancı nüfusa) yönelik bir dizi siyaset ve siyasalar üretme çabasına girmiştir. Bu çabaların arka planında hem Türkiye'nin yakın ve uzak coğrafyasındaki birtakım süreçlerin ortaya çıkardığı göçler ve göçmen baskısı, hem de AB, Uluslararası Göç Örgütü, Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği (BMMYK) gibi ulus-üstü yapıların etkileri belirleyici olmaktadır. Geliştirilen politikalar ve

² TÜİK'in yabancı nüfus verileri, ADNKS sistemine kayıtlı, ikamet iznine sahip ve TC vatandaşlığı olmayan yabancılara kapsamaktadır. Dolayısıyla ülkedeki tüm yabancılara temsil etmemektedir.

³ Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün (GİGM) 2018 yılı verilerine göre 3.6 milyon geçici koruma, 400 bini uluslararası

koruma olmak üzere 4 milyon yabancı bulunmaktadır. Geçici ve uluslararası koruma kapsamındaki yabancılar ile ikamet iznine sahip toplam yabancı sayısı 5.2 milyonu aşmakta olup, toplam ülke nüfusu içerisindeki payı %6.4'e erişmektedir.

uygulamalar çoğu kez derinlemesine bilgi içermeden kamuoyunda da takip edilen ve tartışılan gündemin sıcak konularından biri haline gelmiştir. Bu süreçte ortaya çıkan görünüm gerek siyaset kurumu gerekse kamuoyunun iki gruba ayrıldığı ileri sürülebilir. Birincisi, özünde ulus devlet anlayışını muhafaza etmeye yönelik ve daha çok göçmen karşıtı olarak nitelendirilebilecek söylemler; diğeri ise, bunun karşısında yer alan, göçmenlere daha ılımlı yaklaşan ve aynı zamanda artan yabancı nüfus varlığına yönelik politikalar geliştirerek bunun yönetilmesi gerekliliğine dikkat çeken daha liberal bir grup.

Yabancı nüfus ile kavramsal olarak neyin kast edildiği ve bu nüfusun nasıl tanımlanacağı belirlenmiş olması son derece önemlidir. Zira bir ülkeye uluslararası göç yoluyla gelen yabancı nüfusun varlığı her şeyden önce o ülkenin kendisinin belirlediği yasal çerçeveye göre şekillenmekte ve tanımlar da buna göre değişmektedir. Devletler, yeni gelenlerin kimlerden oluştuğu, gelme amaçlarının ne(ler) olduğu, ne kadar süre kalacakları gibi çeşitli özelliklerini bilmek isterler. Bunun için de yurtdışından gelen yabancıların söz konusu yönlerini ilgili yasal çerçevelerle belirledikleri gibi yine aynı yasalara dayanan çeşitli yöntemlerle izleyerek yabancılarla ilgili bazı kayıtlar tutarlar. Bu yasal çerçeveler ülkeden ülkeye değişmekle birlikte evrensel olarak uluslararası göç verilerini toplama ve değerlendirme şu beş kavramla açıklanabilir: *vatandaşlık, ikamet, kalış süresi, kalış amacı ve doğum yeri* (İçduygu vd., 2009). Bunlardan vatandaşlık, ikamet ve doğum yeri yaygın olarak kullanılmakla birlikte geçen yüzyıl içerisinde uluslararası göçün değişen yapısı ve yeniden sorgulanan kapsamı nedeniyle günümüzde bu göstergeler yoluyla göç akışlarını tanımlamak ve “göçmen”in tam olarak kime işaret ettiğini belirlemek kolay değildir. İlhan Tekeli'nin (2016) ifadesiyle, günümüz dünyasında çoklu mekânlar arasında yaşayan ve çeşitli güzergâhları izleyen “yüzer-gezer” nüfusun varlığı, bilinen nüfus ve göç kavramsallaştırmaları ile bunları ölçme yöntemlerinin yeniden düşünülmesini gerektirmektedir.

Gündelik dilde, hukuksal anlamda ya da sosyolojik olarak *yabancı* farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Türk Dil Kurumu, bu sözcüğü “başka bir milletten olan, başka bir milletle ilgili olan kimse; çevreden olmayan, tanınmayan, bilinmeyen kimse ya da şey” olarak tanımlamaktadır⁴. Bu konudaki ilk uluslararası tanımlardan biri Devletler Hukuku Enstitüsü'nün 1892 yılında Cenevre'de yapılan toplantısında ortaya atılan tanımıdır. Buna göre yabancı, bir devlet ülkesinde bulunan ve o devlet vatandaşlığını halen iddia etmeye hakkı olmayan kimsedir. Türkiye'nin de üyesi olduğu (1950), Avrupa Konseyi'nin yerel yönetimlerin demokratik gelişimleri ile ilgili Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi, Yabancıların Yerel Düzeyde Kamusal Hayata Katılımına İlişkin Sözleşme hükümlerine göre, yabancı uyruklu, devletin vatandaşı olmayan ve devletin sınırları içinde hukuksal açıdan bulunan kişileri ifade etmektedir (Toprak ve Karakurt, 2009:75). Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1985 bildirisine (*Declaration on the Human Rights of Individuals Who are not Nationals of the Country in Which They Live*) göre yabancı, “bulunduğu ya da yaşadığı ülkenin uyruğundan olmayan birey” olarak tanımlanmaktadır. 2003 tarihli ve 4817 sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkındaki Kanun'a göre yabancı, 403 Sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu'na göre Türk vatandaşı sayılmayan kişidir. Ergül'e (2012) göre yabancı, “en kısa ve sade tanımıyla, bulunduğu ülkenin vatandaşlığına sahip olmayan kişidir ve dolayısıyla bir ülkenin vatandaşı olmayan herkes yabancı kavramı ile ifade edilir” ve (1) *vatandaşlık durumuna göre* ve (2) *ülkede bulunup bulunmamaya göre* olmak üzere iki ana kategoriye ayrılır. Birinci kategoride altı alt grup yer alır. Bunlar *yabancı devlet vatandaşları, birden çok vatandaşlığı olanlar, vatansızlar, mülteci ve sığınmacılar, göçmenler ve ayrıcalıklı yabancılar*dır. İkinci kategori ise, üç alt grubu içermektedir. Bunlar, *ülkede bulunmayan yabancılar, ülkede bulunmaları usulüne uygun olan yabancılar ve ülkede bulunmaları usulüne uygun olan yabancılar*dır. Sosyolojik görüşe göre ise, içinde yaşamını sürdürdüğü ortamda kişi kendini yabancı olarak duyumsamıyorsa, orası onun ülkesi sayılmalı, soyut ve hukuksal bir bağ olan uyruklu,

⁴ TÜRK DİL KURUMU.

http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.57a9c86519dfd4.71678884

(Son Erişim: 09.08.2016)

bu bakımdan fazla bir önem taşımamalıdır. Bu anlayış aslında “yabancılık”tan önce uyruklu (vatandaşlık) kavramını tartışmaya açmış olmaktadır. Kişinin yabancı olup olmadığının belirlenmesinde hukuksal bağ olan uyruklu değil de toplumsal, ekonomik, kültürel vb. bağlılıkların önemli olacağı ileri sürülmektedir (Aybay, 2007).

Yabancılık, ulus-devlet oluşumlarının homojen bir nüfusa sahip olma yaklaşımına bağlı olarak farklı anlamlar yüklediği ve dolayısıyla siyaset kurumunun da “nüfus politikasını” oluşturmada bir parçası haline getirdiği bir kavramdır. Türkiye’de bazen göçmen kavramıyla da iç içe geçmiş şekilde birbirinin yerine de kullanılabilen *yabancı* ve *göçmen* arasındaki farka ve ilişkiye dikkati çekmek gerekir. Ülkemizde “yabancı” sözcüğünün gündelik ve resmi dilde “Müslüman olmayan” anlamında kullanıldığı bilinmektedir. Bu bağlamda, ülkemizdeki göçmen kavramı ile Batı literatüründe göçmen ile kast edilen arasında fark vardır. Göçmen kavramının Türkiye’deki kapsamı daha dar olagelmıştır ve çoğunlukla “muhacir” anlamındaki Türk etnisitesinden gelenleri kapsamaktadır. Hatta iskân politikasında da böyle bir anlatı vardır⁵. Osmanlı İmparatorluğu’nun toprak kaybıyla giderek küçülmesi sonucu, 18. yy’dan itibaren belirginleşmeye başlayan ve Cumhuriyet dönemin boyunca da devam eden Balkanlar ve Kafkaslardan Anadolu’ya olan göçler, dinsel temelli ve ulusçuluk eksenli yeni devletlerin uyguladığı zorunlu göçlerdir. Söz konusu göçlerle Anadolu’da nüfus kısmen artmıştır. “Müslüman olmayan” anlamındaki *yabancı* ise, literatürde tam da söz konusu gruplar üzerine yapılmış çalışmalarda ifadesini bulmaktadır. Hem tarihsel hem de güncel örnekler için bu durum gözlenmektedir. Örneğin, ticari bağlantıları sayesinde Osmanlı toplumunda varlık gösterebilmiş bir grup olarak Levantenler ya da günümüzde Ege ve Akdeniz kıyılarına yerleşen Avrupalılar, ilgili akademik çalışmalarda “göçmen” olarak değil “yerleşik yabancılar”, “yerleşen yabancılar”, “yabancı yerleşimciler” gibi sıfatlarla nitelendirilmektedir⁶. Buradaki yabancılık, onların Türk ve Müslüman olmamalarına gönderme yapar. Özetlemek gerekirse, Türkiye’de, 20. Yüzyıl

boyunca hem bir kaynak hem de hedef ülke olarak deneyimlenen uluslararası nüfus hareketleri “yabancı”ya bakışın şekillenmesinde belirleyici olmuştur. İçduygu vd. (2009:49) tarafından vurgulandığı gibi, tarihsel olarak bu tanımlamada, “bir uçta imparatorluk sisteminin çöküşü sonrasında bir ulus-devlet inşası yer alırken, diğer tarafta küreselleşmeye bağlı olarak sıkışan ve ulus üstü bir oluşum olan AB’ye üye olunması sürecinde ulus-devletin farklılaşan konumu yer almaktadır.”

Türkiye’nin uluslararası göçteki değişen konumuna bağlı olarak ülkeye yönelen göçlerin farklı boyutları ve çeşitlenişleriyle ilgili akademik çalışmalarda dikkat çekici bir artış yaşanmaktadır (Kaya ve Şahin, 2007; İçduygu ve Kirişçi, 2009; Tolay, 2012; Biner, 2016; Sirkeci ve Yüceşahin, 2014; Körükmez ve Südaş, 2015; Erdoğan 2015; Erdoğan ve Kaya, 2015; Deniz, Ekinci ve Hülür, 2016). Ağırlıklı olarak göçmenlerin geliş sebepleri ve bunun ülkemizdeki sosyal ve ekonomik sonuçlarını ele alan ya da Türkiye’nin göç politikalarını tartışan çalışmalar, göç konusuna artan akademik ilgiyi göstermesi bakımından çok önemlidir. Bununla birlikte, söz konusu olgunun farklı coğrafi ölçeklerdeki (iller ve ilçeler) mekânsal görünümü, başka bir ifadeyle yabancı nüfusun ülke içinde nasıl bir coğrafi dağılım sergilediği, bu dağılımın nedenleri ve dağılımı zamanla gözlenen değişimi, kısaca “yabancı nüfusun coğrafyası” incelenmemiştir. Bu noktada yabancı nüfusun mekânsal görünümü ve bu görünümün zaman içindeki değişimi üzerine yapılacak çalışmalar, söz konusu nüfusun sayısal büyüklüğünü ve yoğunlaştıkları yerleri farklı ölçeklerde (yerel, bölgesel ve ulusal) izlenmesine olanak sağlayacaktır. Kimler nerelerde toplanmaktadır? Belirli yerlerdeki yoğunlaşmanın ve milliyetlere göre coğrafi dağılımın ardında yatan gerekçeler nelerdir? Söz konusu yerlerde, ne türden yerel, toplumsal etkileşimler söz konusu olmaktadır? Uluslararası nüfusa mekânsal bir bakışın, bu konunun toplumsal, ekonomik, kültürel vb. farklı boyutlarıyla daha derinlemesine anlaşılmasına hizmet edeceğini düşünüyoruz.

Bu makalede, sosyo-kültürel nitelikleri ne olursa olsun, “yabancı nüfustan” söz edilirken,

⁵ Prof. Dr. Ayhan Kaya ile kişisel görüşme. 21.02.2016

⁶ Örneğin, Oban-Çakıcıoğlu 2007; Baskıcı, 2009; Toprak, 2009; Toprak ve Karakurt, 2009; Tuna ve Özbek, 2012; Balkır

ve Kırkulak-Uludağ, 2014; Bahar, 2015; Özbek ve Şahan, 2016; Atalay 2018; Özgürel ve Avcıkurt, 2018.

hukuksal anlamda kullanıldığı şekliyle “Türkiye’de resmi olarak yaşayan ancak Türkiye ile vatandaşlık bağı bulunmayan nüfus” kast edilmektedir. Çalışmamızda, göç yoluyla gelerek Türkiye’de yaşayan ve TC vatandaşı olmayan nüfusun, zamansal gelişimi ve coğrafi dağılışı, çeşitli ölçütler çerçevesinde ele alınacaktır. Söz konusu nüfusun görünürlüğüne dikkati çekmek, ayrıca coğrafi dağılışı ve bu dağılışın ortaya çıkan mekânsal kümelenmeyi haritalamak çalışmamızın amaçları arasındadır. Bununla birlikte, yabancı nüfusun demografik özellikleri açısından detaylı, düzenli gidişata sahip ve tutarlı bir istatistiksel veri tabanının bulunmamasından ötürü söz konusu nüfusun ülkemizdeki görünümüne dair net bir portre çizmek oldukça güçtür. Çalışmadaki amaçlarımızdan biri de bu güçlüğü dikkat çekmektir.

Türkiye’deki yabancı nüfusun gelişimi, yapısı ve dağılışı ile ilgili bir değerlendirmeden önce, söz konusu olgunun tarihsel arkaplanına kısaca bakılacak ve konu hakkındaki veri kaynaklarının çeşitliliğine ve parçalı yapısına dikkat çekilecektir. Türkiye’de uluslararası göç ve yabancı nüfus ile ilgili verilerin yetersizliğine ve istatistiksel anlamda nüfus akışlarının nedenlerini ve yönünü belirlemenin zorluğuna bazı çalışmalarda dikkat çekilmiştir (İçduygu ve Biehl, 2012; Yakar, 2013). Ülkemizdeki yabancı nüfus verileri oldukça parçalı olduğundan, çalışmamızda *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi* (ADNKS) başta olmak üzere, *Genel Nüfus Sayımlarından* (GNS) elde edilen yabancı uyruklu nüfusa ait verilerden yararlanılmıştır. Tarihsel çerçeve, GNS’lerden elde edilen verilere dayanırken, günümüzde (2008 ve sonrasında) yabancı nüfusun ilçelere göre coğrafi dağılışı ve mekânsal analizi, ADNKS’den elde edilen verilere dayandırılmıştır. Yabancı nüfusun köken ülkelere dağılımında ilk 20 ülkeden kişi sayısı dönemlere göre tablo halinde sunulmasıyla yetinilmiş, köken coğrafyaların dinamikleri ile buralardan Türkiye’ye yönelişler üzerine detaylı bir değerlendirme yapılmamıştır. Bu anlamda araştırmanın odağı da, Türkiye’deki yabancı nüfusun köken sahalarından daha çok ülke içindeki zamansal-mekânsal dağılımı ve değişimi üzerinedir.

Makale, Türkiye’deki yabancı uyruklu nüfusa yönelik yaklaşımların tarihsel olarak nasıl değiştiğini ve yabancı kavramının ne anlama geldiğinin çerçevesini çizmeye çalışan bir giriş bölümü ile başlamaktadır. Daha sonrasında araştırmada yararlandığımız yabancı nüfus verisi ve yöntem kısmıyla devam edilmiştir. Burada, yabancı nüfusa dair veri kaynaklarının neler olduğunu, bu veri kaynakları arasında yer alan nüfus sayımları ve ADNKS’deki yabancı nüfus verilerinin içeriği ve kapsamı tanıtılmıştır. Ardından, Türkiye’deki yabancı nüfusun Cumhuriyet tarihi içerisindeki gelişiminin genel çerçevesi çizilmiş; yabancı nüfusun gelişimi dört ayrı döneme ayrılarak mekânsal dağılışıyla ele alınmıştır. Son olarak, 2008 ve sonrasında ilçelere göre yabancı nüfus dağılışı mekânsal analiz yöntemleriyle incelendikten sonra tartışma ve sonuç başlığı altında bir değerlendirmeye gidilmiştir.

2. Veri ve Yöntem

2.1. Türkiye’de Yabancı Nüfus ile İlgili Veri Kaynakları

Yabancı nüfusa dair veriler, 11 Nisan 2013’de Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun (YUKK) çıkarılması ve bu kanuna bağlı olarak kurulun Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün (GİGM) bir yıl sonra yürürlüğe girmesi sonrasında 2015 yılında ilgili genel müdürlüğün taşra teşkilatının da faaliyete geçmesiyle, üretilmeye başlamıştır. GİGM’nin kuruluşundan itibaren yaklaşık bir yıl boyunca Emniyet Genel Müdürlüğü (EGM) tarafından tutulan Pol-Net sisteminden yararlanılmış, 18 Mayıs 2015 tarihinden itibaren Göç-Net sistemini kullanmaya başlamıştır⁷. Bu veri tabanı yoluyla üretilen veriler, EGM, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü (NVİGM) gibi kurum ve kuruluşlarla paylaşılmaya başlamıştır. Üretilen verilerin TÜİK tarafından da kullanımı ve paylaşımını kapsayan girişimlerde bulunulmuştur (www.rip.gov.tr).

Bu konudaki bir başka veri kaynağı, TÜİK tarafından 2011 yılında yapılan *Nüfus ve Konut Araştırması* (NKA) olup uluslararası göç istatistikleri kapsamında; doğum yeri, hayat boyu

⁷ Süleyman Demirel Üniversitesinde 11-12.03.2018 tarihinde gerçekleştirilen “Göç Süreci ve Mülteciler Açısından Küresel ve Ulusal Düzlemde Türkiye Vizyonu” temalı çalıştayda

GİGM’den bir yetkili tarafından her bir yabancı için biyometrik bilgiler de dâhil olmak üzere 50 farklı parametrede verinin girildiği belirtilmiştir.

yurtdışında yaşama ve 1 yıl önceki ikamet ülkesine ilişkin bilgiler derlenmiştir. Diğer yandan, uluslararası göçlerle ilgili olarak 2018 yılında ilk defa *Uluslararası Göç İstatistikleri* yayınlanmıştır. Yıllık göç akış istatistikleri üretilirken; Türkiye'de ikamet eden Türkiye Cumhuriyeti (TC) vatandaşları ile yabancı uyruklu kişilerin kayıtlarının tutulduğu ve NVİGM tarafından güncellenen ADNKS ile yurtdışındaki TC vatandaşlarına ilişkin veri tabanı esas alınmıştır (TUİK, 2018).

Bunlardan başka, Köy Envanterleri (1981-1997), İkamet ve Çalışma İzinleri (öğrenim, çalışma, diğer), Vatandaşlık İstatistikleri ile Mülteci-Sığınmacı ve Geçici Koruma İstatistikleri diğer veri kaynakları arasında sayılabilir. Göçmen kaçakçılığı istatistikleri, yabancılarla evlenme istatistikleri, yabancılara konut satışı istatistikleri ve Turizm istatistikleri de (örneğin belirli bir yılda giriş ve çıkış yapan yabancı ziyaretçi farkının pozitif olduğu durumlarda) yabancı nüfusun Türkiye'deki hacmi ve farklı boyutları hakkında fikir vermektedir. Başka bir ülkenin vatandaşlığını aldığı için Türk vatandaşlığından çıkmış ancak, Türkiye ile bağlarını koparmamış kişilere sağlanan mavi kart⁸ uygulamasına ilişkin istatistikler de toplam yabancı nüfus içinde Türk kökenli yabancı nüfusun ayırt edilebilmesi açısından önem taşır.

Bu makalede nüfus sayımlarında yer alan "Tabiiyetiniz nedir?" sorusuyla elde edilen vatandaşlık eksenli veriler ile vatandaşlık ve ikamet izni esaslı ikili yaklaşımla ADNKS'de kaydedilen yabancılar verisinden yararlanılmıştır. İzleyen başlık altında, bu iki veri kaynağının içeriği ayrıntılı olarak açıklanacak, ardından bu kaynaklardan elde ettiğimiz verilerin mekânsal analizine dayanan bulgulara geçilecektir.

2.1.1. Genel Nüfus Sayımları (GNS)

Milliyetçiliğin 19. yüzyıldaki yükselişi ve ulus inşasında bu ideolojiye yüklenen rol göz önüne alındığında, nüfusun büyüklüğü ve etnik bileşimi

devletler için son derece önem kazanmaya başlamıştır. Bu anlayış, nüfusun belli aralıklarla sayılmasına veya kayıt altına alınmasına yol açarak, sahip olunan nüfusun devlet tarafından yakından takip edildiği yeni bir politika alanına dönüşmesini beraberinde getirmiştir. Bu yolla nüfus sayımları, aynı zamanda, devletin ekonomik, askeri, siyasi düzlemlerde ülkelerin yerini belirlediği bir araca da dönüşüyor, milliyetçilik ideolojisine bağlı olarak "homojen" ulus devleti inşa edecek nicel veriye kaynaklık ediyordu (Arpacı ve Gürpınar, 2015; Dündar, 2008; Tuğluoğlu, 2012). Hatta ülke içindeki iskân ve yerinden edilme (göçe zorlanma) politikalarının da şekillenmesine katkı sağlamaktaydı. Nüfus sayımları ve kayıt sistemlerinin Cumhuriyet'in ilanından önce Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde zaten başlamış olması ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında da nüfus sayımlarına devam edilmesi bu bakımdan oldukça anlamlıdır. Zira çok milliyetli ve etno-kültürel çeşitliliğe sahip olan imparatorluktan ulus-devlete geçiş sürecinde nüfusun büyüklüğü kadar bileşiminin bilinmesi izlenecek politikalar için önem arz ediyordu (Bozbeyoğlu, 2009). Dahası, yabancı ülkelerin Türkiye'ye karşı bir kısım emperyalist politikalarını Türkiye'de nüfusun azlığı ve etnik bileşimi⁹ üzerinden hareket ederek şekillendirdiklerine yönelik yabancı basında çıkan bazı haberler gerekçe gösterilerek nüfus sayımının ne kadar önemli olduğu ve belli aralıklarla tekrar edilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır (Çakmak, 2009).

Türkiye'deki yabancı nüfusun Cumhuriyet dönemindeki gelişimine tarihsel olarak izlenebilecek ilk ve en önemli veri kaynağı nüfus sayımlarıdır (Tablo 1). Sayımlarda içerilen *yurtdışı doğumlu nüfus* ve *yurtdışından gelen göç* ile ilgili veriler de yabancı nüfusa ilişkin veriler arasındadır. 1940 nüfus sayımına ait bilgiye ulaşılamamış olmakla beraber hemen hemen tüm sayımlarda, bu veriyi kişinin "tabiiyeti" olarak sorulan sorudan elde

⁸ 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanununun 25 inci maddesi uyarınca Türk vatandaşlığından çıkma izni isteyen vatandaşlarımız Türkiye'de kazanmış oldukları müktesep haklarını yitirmeleri ve yabancı olarak haklara sahip olmaktadır. 29/05/2009 tarihinde yürürlüğe giren ve 6304 sayılı Kanunla değiştirilen 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu ile yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızdan 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanununun 28 inci maddesi gereğince yararlanacak olanlar ve yararlanacakları hakların kapsamı genişletilmiştir. Mavi Kart (eski adı Pembe Kart)

doğumla Türk vatandaşı olup da çıkma izni almak suretiyle Türk vatandaşlığını kaybedenler ve bunların 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanununun 28 inci maddesinde belirtilen altsoylarına verilen ve söz konusu maddede belirtilen haklardan faydalanabileceklerini gösteren resmî belgedir (www. mfa.gov.tr.).

⁹ Örneğin, bu çeşitliliği yansıtabilecek göstergelerden biri olarak anadil sorusu, 1965 yılı sayımına kadar resmi nüfus sayımlarının içerdiği sorulardan biri olmuştur.

etmek mümkündür. Şunun altını çizmek gerekir ki, 19. yüzyılda başlayan 20. yüzyılda da devam eden Türk ve Müslüman olmayan nüfusun ayrıştırılmasına yönelik uygulamalar ve hatta zaman zaman şiddete dönüşen olaylar karşısında tabiiyeti yabancı olan birisinin sayım sırasındaki bu soruya ne kadar doğru cevap verebileceği tartışmalıdır. Sayımların sadece sözlü beyana dayanıyor olması yanında vatandaşlığını beyan etmenin sakıncalı olduğunu düşünenlerin de verdiği cevapların doğruluğu şüphelidir (İçduygu vd., 2009: 29).

Türkiye’de nüfusun uyruğunu belirlemeye yönelik sorunun her sayımda sorulmuş olmasına karşın, elde edilen veri bazı dönemlerde (1940-1950-1965) ilgili yayınlarda yer almamıştır. Dolayısıyla yabancı uyruklu nüfusun gelişimine dair veriler, verinin yayınlanmamasına bağlı olarak zaman zaman kesintiye uğramıştır. Yayınlanan verinin mekânsal ölçeği ise, bazı dönemlerde ülke geneline yönelik toplam bir değer olarak, bazı dönemlerde ise iller ölçeğinde hazırlanmıştır. Yine

yayınlanan verinin cinsiyete göre dağılımı genellikle verilirken, ülkelere göre dağılım ise, zaman zaman verilmemiştir (Tablo 1).

Türkiye’de nüfus sayımlarından elde edilen pek çok verinin sürekliliği iki şekilde kesintiye uğramıştır. Bunlardan birincisi, sayımlarda kullanılan formlardaki soruların zaman zaman çıkarılması veya değiştirilmesi, ikincisi ise, sayımdaki sorunun sürekli olarak aynı şekilde sorulmasına karşın elde edilen verinin yayınlanmasında belli bir standardın gözetilmemesidir (Gedik, 2015). Türkiye’deki yabancı uyruklu nüfus verisinde de benzer bir durum söz konusudur. Sayımlarda *tabiiyet* sorusunun sürekli olarak sorulmasına karşın elde edilen verinin yayınlanması sırasında içerik ve kapsam zaman zaman değiştirilmiştir. Dolayısıyla sayımlardan elde edilen Türkiye’deki yabancı uyruklu nüfus verisiyle tarihsel gelişimi ve mekânsal dağılımını kesintisiz bir şekilde belirleyebilmek güçtür.

Tablo 1- Nüfus sayımlarında yabancı uyruklu nüfus verisi (1927-2000).
Table - Foreign population data by census of population (1927-2000).

SAYIM	TABİİYET SORUSU	VERİNİN MEKÂNSAL ÖLÇEĞİ	ÜLKELERE DAĞILIM	CİNSİYET
28.10.1927	✓	İllere Göre (Cinsiyet Dağılımı)	✓	✓
20.10.1935	✓	İllere Göre	✓	✓
20.10.1940	-	-	-	-
21.10.1945	✓	İllere Göre	✓	✓
22.10.1950	✓	-	-	-
23.10.1955	✓	Ülke Geneli	✓	✓
23.10.1960	✓	Ülke Geneli ve 100.000 üzeri Nüfuslu Şehirler*	✓	✓
24.10.1965	✓	-	-	-
25.10.1970	✓	İllere Göre (Ülkelere Göre Cinsiyeti ile)	✓	✓
26.10.1975	✓	İllere Göre (Ülkelere Göre Cinsiyeti ile)	✓	✓
12.10.1980	✓	İllere Göre (Cinsiyet Dağılımı)	-	✓
20.10.1985	✓	İllere Göre (Cinsiyet Dağılımı)	-	✓
21.10.1990	✓	İllere Göre (Cinsiyet Dağılımı)	-	✓
22.10.2000	✓	İllere Göre (Cinsiyet Dağılımı)	✓	✓

✓ Veri vardır. - Veri yoktur.

*Adana, Ankara, Bursa, Eskişehir, Gaziantep, İstanbul, İzmir, Kayseri ve Konya

Türkiye’de yabancı nüfusla ilgili veriye yönelik bir diğer sorun, sayımların “de facto” yaklaşımı ile gerçekleştirilmesine bağlı olarak, sayım sırasında ülkede geçici olarak bulunan yabancıların da sayılmış olma ihtimalidir. Dolayısıyla elde edilen veriler gerçekte Türkiye’de

yaşayan/ikamet eden yabancıları karşılamama durumu söz konusudur. Bu durum özellikle 1990 ve 2000 sayım sonuçlarına göre yabancı sayısındaki yüksek artışın, Türkiye’de 1985 sonrasında dış turizmde yaşanan gelişmelerin bir sonucu olarak, gerçekte turist olarak veya kısa süreli ziyaretçi

olarak ülkede bulunanların sayılmış olabileceğini düşündürmektedir.

2.1.2. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS)

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS), adından da anlaşılacağı üzere, nüfusun “mekân” ile ilişkisinin “adres” ya da “ikamet yeri” üzerinden tanımlandığı ve güncel bir şekilde izlendiği bir kayıt sistemidir. Nüfus verisine daha sağlıklı ve ihtiyaç duyulduğu her an, en güncel haliyle erişimin sağlanmaya çalışıldığı bu sistemle, daha önce uygulanan nüfus sayımlarından bir dizi farklılığa sahiptir. Bunlardan belki de en önemlisi, nüfusun ikamet adresi esasına göre kaydedilmesi ve takip edilmesi olup, vatandaşın devletle olan ilişkisinin bu sistem üzerinden yeniden düzenlenmesidir. Zira ADNKS, Türkiye’nin e-devlete geçiş sürecinde Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi (MERNİS) projesine bağlı olarak gerçekleştirdiği uygulamalardan birisidir (Özmen, 2010; Yakar, 2012). ADNKS’nin TC vatandaşlarını içeren yönü kadar “yabancıların” da sisteme entegre edilmesiyle kamusal hizmet sunumu esasında gözetlemenin bu kesim üzerinde de söz konusu olduğu anlamına da gelmektedir. ADNKS, nüfus kütüklerinde kayıtlı olanlara kimlik numarası verilerek oluşturulan veri tabanı ile ikamet edilen adreslerin yer aldığı Ulusal Adres Veri Tabanının (UAVT) eşleştirilmesiyle oluşturulmuş; doğum, ölüm ve göç verilerinin sürekli güncellenmesiyle de dinamik hale getirilmiş bir kayıt sistemidir. 2006 yılında çıkarılan “Türkiye’de Oturan Yabancıların Nüfus Kayıtlarının Tutulması Hakkında Yönetmelik” ile en az 6 ay Türkiye’de ikamet eden veya en az 6 ay süreyle ikamet etmek için Türkiye’ye gelen yabancılar da sisteme kaydedilmiştir (Özmen, 2010:107; Yüksel, 2008). Yabancıların sistemde yer alması yine onlara yönelik olarak atanan yabancı kimlik numarası yoluyla gerçekleşmektedir ve söz konusu numaralar, ikamet iznine bağlı olarak NVİGM tarafından verilmektedir. Yabancıların adreslerinin UAVT’ye eklenmesiyle ADNKS yabancılar için de kullanılan bir veri tabanı haline almış (Bozbeyoğlu ve Rittersberger-Tılıç, 2011), böylece yabancı nüfus verisi de elde edilebilir bir hale gelmiştir. Türkiye’de ADNKS ile elde edilen nüfus verisinin toplanma biçimi “de facto” yaklaşımından “de jure” anlayışına geçilmesi yabancı nüfus için elde edilen veri için de geçerli olup, en son nüfus sayımı verisi

(2000 GNS) ile ADNKS verisi arasında belirgin farklılığın nedenini oluşturmaktadır. ADNKS aracılığıyla, yabancı nüfusa ilişkin olarak 2007 yılından bu yana her yıl ikamet eden yabancıların kaydına bağlı olarak veri üretilmektedir. Elde edilen verinin mekânsal ölçeği adres esasına dayandığından en küçük birim olan evden ülke geneline kadar elde edilebilmekle birlikte kullanıcılar için bu veri iller ölçeğinde TÜİK tarafından sağlanabilmektedir. İllere göre kullanıcıya sunulan verinin içeriği ise, yaş grubu ve cinsiyete göre yabancı sayısı ile ülkelere göre toplam yabancı sayısı olarak iki ayrı şekilde temin etmek mümkündür.

2.2. Yöntem

Yabancı nüfusa ilişkin mevcut verilerin, detaylı ve derinlemesine bilgi edinmeye yetecek bir düzeyde olduğu söylenemese de söz konusu nüfusun mekânsal kümelenme eğilimlerini ve bu eğilimlerdeki zamanla gözlenen değişimin yönünü belirlemek için yeterli olduğu söylenebilir. Bu makalede, GNS’ler ve ADNKS üzerinden temin edilen “yabancı uyruklular” verisini kullanarak Türkiye’de toplam yabancı nüfusun zamansal-mekânsal gelişimini belirlemeyi, güncel mekânsal dağılımını ve kümelenme eğilimlerinin örüntülerini ortaya koymayı amaçlamaktayız. Burada hemen belirtmek gerekir ki milliyetlere göre ülke içinde mekânsal dağılışa dair ayrıntılı bir analiz, bu çalışmanın boyutlarını fazlasıyla aşacağından kapsam dışında tutulmuş ancak anlamlı bazı coğrafi yoğunlaşmaların belirli bazı milliyetlerle ilgili olabileceğine dair örneklere yer verilmiştir. Ayrıca, yabancı nüfusun gelişim seyrine yönelik literatürde öne sürülen farklı dönemlere ayırmayı uyruk verileri üzerinden denemekte ve 2000 sonrasını ayrı bir dönem olarak ele almayı önermekteyiz. Her bir dönemi kendi bağlamı içerisinde açıklamaya çalışarak, yabancı uyruklu nüfusun görünümünü farklı dönemlere ve coğrafi ölçeklere göre haritalanmıştır. Yabancı nüfusun dağılış kalıbını ortaya koyarken (ADNKS’den elde edilen veriler yoluyla), coğrafi yorum gücümüzü artırabilmek, dağılışı daha gerçekçi biçimde yorumlayabilmek ve daha ayrıntılı bir değerlendirmeyi mümkün kılmak amacıyla sadece iller ölçeğinde değil, ilçeler ölçeğinde de mekânsal analizler sunmaktayız.

Araştırmada kullanılan yabancı nüfus verileri, 2000 yılı dâhil olmak üzere GNS’lerden;

2008-2018 yılları arasındaki veriler ise ADNKS'den alınmıştır. Yabancı nüfusun tarihsel gelişimini gösteren tablo, grafik ve haritalar bu verilere dayanılarak oluşturulmuş ve dönemler halinde sunulmuştur. Sayımlardan elde edilen verilerin tüm sayımlar için aynı içerik ve kapsamda sunulmamasından dolayı bazı dönemlere dair verilere ya hiç erişilememiş ya da daha sınırlı olarak erişilmiştir. Bunların dışında, ikamet edilen son ülkeye göre bugüne kadar yurt dışında yaşamış nüfus verisini içeren NKA (2011) verisi ile NVİGM tarafından sağlanan, Türk kökenli olan ancak resmi olarak “yabancı” sayılan *mavi kart sahiplerinin sayısına* ilişkin verilerden de yararlanılmıştır.

Nüfus sayımlarından elde edilen veriler, sayım sırasında Türkiye'de bulunanların soru formundaki “tabiiyetiniz nedir?” sorusuna verdikleri yanıtı dayanmaktadır. Dolayısıyla bu veri ikamet esasına dayalı değildir. ADNKS'den elde edilen yabancı verisi ise; (i) Türkiye’de kalma niyetiyle ikamet veya çalışma izni alarak ADNKS’de kayıtlı olan ve tabiiyeti TC dışındaki ülkeler olanları, (ii) En az üç aylık alınmış oturma ve/veya çalışma izinleri referans tarihinde devam eden yabancıları, (iii) İzinle TC vatandaşlığından çıkan¹⁰ ve adres beyanında bulunmak suretiyle ülkede ikamet eden kişileri kapsamaktadır.

Araştırmada kullanılan verilerin mekânsal ölçeği ülkeler, iller ve ilçelere göre olmak üzere üç farklı kategoride sunulmuştur. Yabancı nüfusun tarihsel gelişimi ve milliyetlere dağılımına dair veriler ise, ülke geneline ait olarak düzenlenmiştir. Yabancıların ülke içindeki dağılımı illere göre haritalanmıştır. 2008-2018 yılları arasında ADNKS’den elde edilen veriler aynı zamanda ilçelere göre¹¹ de düzenlenerek haritalandırılmıştır. 2008-2018 arasında, iller ve ilçeler ölçeğindeki verilerle tematik haritalar üretilmiş, daha sonra mekânsal olarak kümelenme eğilimleri analiz edilmiştir. Yabancı nüfusun ilçeler bazında nasıl bir mekânsal dağılım sergilediğinin belirlenmesi amacıyla, mekânsal veri analizi yöntemleri arasında yer alan Moran’s I ve Lokal Moran’s I (LISA)

değerleri hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre yabancı nüfusun yığılma/kümelenme alanları saptanmış; dağılım düzeni, çeşitli yönleri ilgili literatürle ilişkilendirilerek açıklanmaya çalışılmıştır.

3. Türkiye'de Yabancı Uyruklu Nüfusun Gelişimi ve Dağılımı

Türkiye’de yabancı nüfusun Cumhuriyet dönemi içindeki tarihsel gelişimini ulus-devlet oluşumu ve uluslararası göçlere bağlı olarak üç farklı döneme ayrılarak incelenebilir. Bunlardan birincisi, 1923-1950 arasındaki ulus-devlet inşasının erken dönemidir. İkincisi, 1950-1980 arasındaki ulus-devlet inşasının yerel ve ulusal olarak yerleşikliği evresidir. 1980’den günümüze ulus-devlet inşasının küresel olarak belirginleşmeyle birlikte ulusötesi dönüşümlerin yaşandığı ve buna bağlı olarak da uluslararası göçlerle artan yabancı nüfusun daha görünür hale geldiği ve böylece de nüfus kompozisyonunda “heterojenleşme” eğiliminin ortaya çıktığı evredir (İçduygu vd., 2009; İçduygu, 2010:24). Bununla birlikte, son dönem içinde özellikle 2000 sonrası ise ayrı bir alt başlıkta değerlendirilmeyi hak edecek pek çok gelişmeye sahne olduğunun da altı çizilmelidir. Söz konusu dönemler, yabancı nüfusun büyüklüğü ve toplam nüfus içindeki payı üzerinde de etkisi bulunan gelişmelerin yaşandığı dönemlerdir. Dolayısıyla yabancı nüfusun tarihsel gelişimini açıklamada da kullanılması uygun düşmektedir. Çünkü bu dönemler, ülkemizdeki demografik, ekonomik, toplumsal, siyasal değişimler (İçduygu, 2010:18) için temsil edici olduğu gibi, bu kırılma dönemleri esasen iç göçler (Tekeli, 2007; 2008) için de geçerlidir.

Türkiye'deki yabancı nüfusun gerek miktarı gerekse oranı incelendiğinde, inişli-çıkışlı bir seyir gözlenir (Tablo 2, Şekil 1). Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde başlayan ve Cumhuriyet’le devam eden ulus-devlet anlayışının şekillendirdiği homojen nüfus siyasetine bağlı olarak 1923-1950 arasında yabancı nüfusunun

¹⁰ 2015 ve öncesinde söz konusu süre en altı ay şeklindeydi. Türk kökenli olan ancak başka bir ülkenin vatandaşlığına geçtiği için yasal olarak yabancı sayılan, mavi kart sahibi nüfusun ADNKS veri seti içinde ayırt edilmesi ise mümkün değildir.

¹¹ TÜİK tarafından ADNKS'den ilçe bazında doğrudan kullanıcıya sunulan yabancı nüfus verisi bulunmamaktadır

ancak, ADNKS'deki “ilçe toplam nüfusları” ile yabancı nüfusun dâhil edilmediği “ikamet edilen ilçeye göre nüfusa kayıtlı olunan il” nüfusu arasındaki farkın alınması yoluyla, 2008-2018 arasında her yıl için yazarlar tarafından hesaplanmıştır. Her bir ilçe için alınan fark toplandığında, TÜİK tarafından yıllık bazda sağlanan toplam yabancı nüfus rakamına tam olarak erişilmektedir.

payının ve miktarının düştüğü periyot, birinci dönem oluşturur. Bu dönem Türk ve Müslüman olan yurtdışı doğumlu nüfusun göçle geldiği, buna karşılık Türk ve Müslüman olmayan nüfus büyük ölçüde ülkeden ayrılmıştır. Birinci Dünya Savaşı başlamadan önce Osmanlı nüfusunda her 5 kişiden birinin (%20) Müslüman olmayanlardan oluştuğu bir kompozisyon söz konusuysen, bu oranın 1927'de %3'e gerilemesi nüfusun homojenleştirilmesi sürecinin Cumhuriyet'in ilanından önce başladığını, Cumhuriyet'in ilanından sonra da devam ettiğini göstermektedir (İçduygu, 2010). Kurtuluş Savaşı sonrasında hızlanan bu süreçte, 1927'de 85.832 olan yabancı sayısı 1945'de 36.854'e gerileyerek Cumhuriyet tarihinin en düşük seviyesine gerilemeş olması bu bakımdan anlamlıdır (Tablo 2). 1945'deki bu sayının her 100 kişiden bir kişiye bile karşılık gelmemesi söz konusu politikanın etkinliğine işaret eder. Oysa bu dönemde 850.000 kişi yurtdışından Türkiye'ye göç etmiş (İçduygu, 2010; Tekeli, 2008) ve 755.000 kişi de yurtdışı doğumlu olarak kaydedilmiştir.

Türkiye'de modernite projesinin yerleştiği 1950-1980 arasındaki ikinci evrede, Türk-Müslüman 800.000 kişinin yurtdışından Türkiye'ye gelmesi, Türkiye'deki Müslüman olmayan nüfusun 225.000'den 150.000'in altına gerilemesi (İçduygu, 2010) ve yurtdışı doğumlu nüfusun da dönemin sonunda 868.000'i geçmiş olması, bir önceki dönemin uluslararası göç pratiğinin sürdüğüne işaret etmektedir. Bununla birlikte, bu dönemde ilk defa Türk-Müslüman nüfusun yurtdışına emek göçü başlamıştır (İçduygu, 2010:28). Bu süreç, Türkiye'nin demografik göstergelerindeki bazı değişimlerin, işsizlik üzerine yaptığı baskıya bağlı olarak devletçe (ekonomik gerekçelerle) desteklenmesi zorunluğunu da beraberinde getirmiştir. Uluslararası göçteki bu yeni pratiğin yanı sıra, yine bu dönemde *pronatalist* politikalarından *antinatalist* nüfus politikalarına geçişin yaşanması, nüfusun homojenleştirilmesine yönelik politikalarda bir gevşeme olarak yorumlanabilir. Dönemin sonuna doğru, Türkiye'nin gerek ulusal gerekse uluslararası ölçekte yaşanan bir dizi değişime bağlı olarak yine ilk defa Türk ve Müslüman olmayan "yabancı"

nüfusun ülkeye göçüne tanıklık edilmiş, uluslararası turizm gibi faaliyetlerle de kısa süreli yabancıların Türkiye'ye seyahatleri artmaya başlamıştır. Bu döneme ait nüfus sayımlarından elde edilen veriler inişli çıkışlı bir grafik çizmektedir; 1980'de sayı 50.000'in biraz üzerine çıkmıştır.

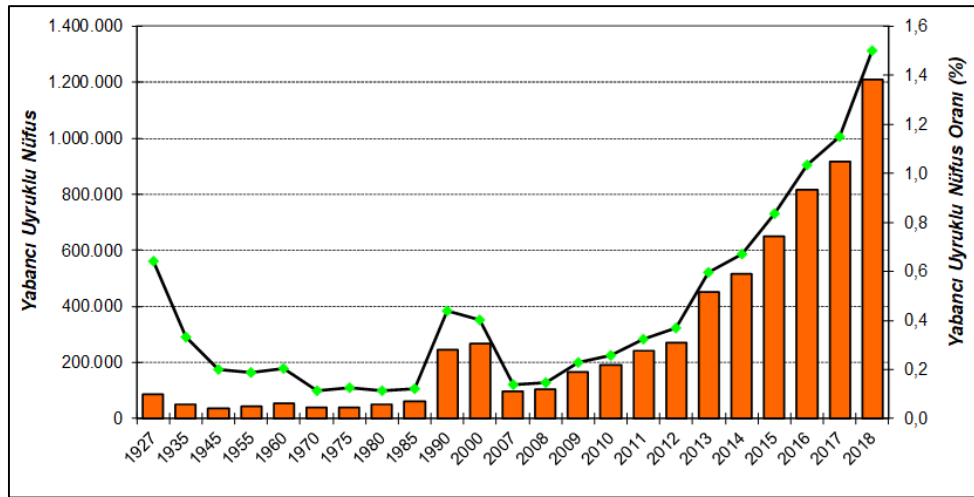
Türkiye'nin 1980 sonrasında içsel ve dışsal bir dizi faktöre bağlı olarak yaşadığı dönüşümlerin siyasal, ekonomik, toplumsal ve demografik yansımalarına bağlı olarak ülkenin uluslararası göç rejimi ve "yabancılara" olan yaklaşımında önemli değişiklikler ortaya çıkarmıştır. Bir taraftan yurtdışından Türk ve Müslüman olan nüfusun Türkiye'ye göçü azalarak da olsa devam ederken, diğer taraftan dünya ekonomisi ve siyasetindeki değişimlerinden Türkiye'nin yakın veya uzak çevresindeki yaşanan savaş ve iç karışıklara kadar çok sayıda faktöre bağlı olarak değişik motivasyonlarla göç etmiş artan bir yabancı nüfus varlığı ortaya çıkmıştır. Erder'in (2007) ifadesiyle, "yabancısız" olarak kurgulanan ülkede "yabancı" ile karşı karşıya kalınmıştır. Bir taraftan "İşkân Kanunu"nda 2006 yılında yapılan düzenlemeyle eski kaygılar devam ettirilirken, diğer taraftan yabancılar gayrimenkul satışına yönelik düzenlemeler gibi birbiriyle çelişen uygulamalara da rastlamak mümkündür. Nüfus sayım yönteminin etkisi olsa da bu dönemde yabancı sayısı 1990'da 200.000'i, yurtdışı doğumlular ise bir milyonu aşmıştır. Bu süreç, yabancı nüfus verisini tutmaya yönelik yöntem farklılığına rağmen günümüzde de sürekli artan bir eğilimle devam etmektedir. Gerek yurtdışı doğumlu nüfus gerekse yabancı uyruklu nüfusun milyonu aştığı ve ilk defa 2016 yılında ülke nüfusu içerisinde oranın %1'i geçtiği yeni bir evreye girilmiştir. 2011 sonrasında Suriye'de başlayan iç çatışmalar sonrasında ülkelerinden kaçarak Türkiye'ye sığınanların sayısına Irak, İran, Afganistan gibi ülkelere göre yine güvenlik gerekçesiyle gelenler eklendiğinde Türkiye'deki yabancı nüfus miktarı, dünyada benzeri nadir olarak görülebilecek bir hızla artmıştır. 2018 yılına gelindiğinde, 1,2 milyonu aşan yabancı nüfus, ülke nüfusu içinde %1,5'lik bir orana ulaşmış bulunmaktadır (Tablo 2).

Tablo 2- Türkiye'de nüfusun uyruğuna göre gelişimi (1927-2018).
Table 2- Growth of foreign population in Turkey (1927-2018).

YILLAR	YABANCI	TÜRKİYE	BİLİNMEYEN	UYRUKSUZ	YABANCI %	TOPLAM
1927	85.832	13.542.795	861	-	0,64	13.629.488
1935*	52.222	16.103.904	1.324	-	0,33	16.157.450
1945	36.854	18.752.579	741	-	0,20	18.790.174
1955	42.052	24.019.533	3.178	-	0,19	24.064.763
1960	54.955	27.696.668	2.182	1.015	0,21	27.754.820
1970	39.543	35.565.411	222	-	0,11	35.605.176
1975	41.175	40.297.650	8.827	67	0,12	40.347.719
1980	50.642	44.685.463	195	657	0,11	44.736.957
1985	60.829	50.603.427	202	-	0,12	50.664.458
1990	245.600	56.224.722	1.080	1.633	0,44	56.473.035
2000	267.440	67.530.984	5.363	140	0,40	67.803.927
2007	97.870	70.488.192	-	194	0,14	70.586.256
2008	104.441	71.412.659	-	-	0,15	71.517.100
2009	167.344	72.393.968	-	-	0,23	72.561.312
2010	190.531	73.532.457	-	-	0,26	73.722.988
2011	242.128	74.482.141	-	-	0,33	74.724.269
2012	272.636	75.348.720	5.822	206	0,37	75.627.384
2013	451.952	76.211.358	4.149	405	0,60	76.667.864
2014	516.422	77.177.625	1.666	191	0,67	77.695.904
2015	648.860	78.090.745	1.366	82	0,83	78.741.053
2016	816.410	78.998.461	1.133	132	1,03	79.814.871
2017	919.061	79.891.464	165	170	1,15	80.810.525
2018	1.211.034	80.792.848	108	320	1,50	82.003.882

* Uyruklarına göre toplam nüfus miktarı bu sayımda açıklanan Türkiye toplam nüfusundan (16.158.018) 568 kişi az çıkmaktadır. 2007 sonrasındaki veriler TÜİK'den elektronik ortamda istenmiştir.

Kaynak: İstatistik Umum Müdürlüğü 1929, İstatistik Genel Direktörlüğü 1937, İstatistik Genel Müdürlüğü 1950, DİE 1961, DİE 1963, DİE 1977, DİE 1982, DİE 1989, DİE 1993, DİE 2003.

Şekil 1- Türkiye'de yabancı uyrukluların nüfusun gelişimi (1927-2018).
Figure 1- Growth of foreign population in Turkey (1927-2018).

Türkiye’nin 20. Yüzyıl’da geçirdiği değişimlere bağlı olarak önceleri istenmeyen ya da en azından tercih edilmeyen yabancı varlığı, daha sonra “istenenler” (turistler, yerleşik yabancılar, uluslararası sermaye sahipleri, uluslararası öğrenciler vb.) ve “istenmeyenler” (düzensiz göçmenler) olarak ayrılarak ve çeşitlenerek çok daha karmaşık bir hale gelmiştir. Günümüzde uluslararası göç, ülke nüfuslarını çeşitlendirmekte, ülkelerin konumunu değiştirmekte ve katı yapılar bir meydan okuma olarak ortaya çıkmaktadır. Göç veren ülke konumundan göç alan ülke konumuna geçmek; örneğin Güney Avrupa ülkelerinin belirgin bir şekilde yaşadığı bir süreç olmuştur (Arango, 2000; Bonifazi vd., 2009; Kasimis ve Kassimi, 2004) ve Türkiye de benzer bir deneyimden geçmektedir (Kirişçi, 2003). Giderek artan ve çeşitlenen yabancı nüfusun bu görünümü, ulus-devlet anlayışındaki homojen nüfusa sahip olma düşüncesinin mümkünatının yeniden gözden geçirilmesini gerektirmektedir. Zira artık uluslararası göçün sadece ulusal dinamikler çerçevesinde anlaşılamayacağı açıktır. Nitekim günümüzde uluslararası göç yoluyla gelen yabancılar, Türkiye gündeminde önemli bir yer edinmelerinin yanı sıra uluslararası ilişkilerin de en sıcak konu başlıklarından biri haline gelmiştir. Yabancı nüfusa yönelik temel bir metin olan ve 2013 yılında çıkarılan 6458 sayılı YUKK ile yine aynı yıl kurulan GİGM gibi kurumsal yapıların yanı sıra, Türkiye-AB ilişkilerinde göçün ve göçmenlerin daha fazla konuşulması bu sürecin bir sonucudur. Küreselleşme retoriği içinde sermaye, mal ve hizmetlerin artan hareketliliğine karşın insan hareketliliğine yönelik getirilen düzenlemelerle kısıtlamaya yönelik uygulamalar yaşanmakla birlikte, günümüzde Türkiye’de de ulusötesi alan oluşumlarından bahsedilmektedir (Özgür vd., 2015).

İzleyen başlıktan itibaren, Cumhuriyet’in kuruluşundan günümüze Türkiye’de yabancı nüfus gelişimi tarihsel olarak mekânsal bir perspektifle dönemlere ayrılarak incelenecektir. İçduygu vd. (2009) tarafından ileri sürülen Türkiye’ye yönelik uluslararası göçlerle ilgili dönemler esas alınacak olmakla birlikte, 2000 yılı sonrası ayrı olmak üzere dört farklı döneme yer verilecektir.

3. 1. Daha “Homojen” Bir Nüfusa Doğru: 1923’ten 1950’ye

İki Dünya savaşı arasına denk gelen bu dönemde “Türkiye’nin iskân ve göç politikaları milliyetçi bir vizyonla harmanlanmıştı” (Çağaptay, 2006:159). Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren 1950’li yıllara kadar olan dönem, Osmanlı İmparatorluğu’ndan devralınan nüfus kompozisyonundan daha homojen nüfuslu bir ulus-devletin modernite projesiyle birlikte inşaa edilmeye çalışıldığı zamana karşılık geldiğinden, öncelikle yabancıların sayılarının saptanması gerekiyordu. Nüfus sayımları bu noktada, sayısal bir veri sağlayan önemli araç olarak Cumhuriyet’in kuruluşundan hemen sonra uygulamaya konulmuştur.

Dönemin siyasal koşullarına güvenlikçi yaklaşımla bakıldığında, tek tip nüfusa sahip olmak ve bu nüfusun büyüklüğü ile ülke yönetiminin kendini konumlandırması nüfus sayımlarının yapılma gerekçesi ve motivasyonlarından birisi olmuştur. İlk nüfus sayımlarının sonuçları ise, uzun süren savaşlar döneminde kaybedilen nüfusun geri kazanacak pronatalist nüfus politikalarının hayata geçirilmesini zorunlu kılıyordu. Diğer taraftan, Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminden beri süregelen zorunlu göçler ve mübadelelerle büyük ölçüde homojen nüfusa sahip olma sürecinin devam ettiği görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa’da 19. ve 20. yüzyıl boyunca dünyanın pek çok ülkesinde ulus-devlet oluşumlarının homojen nüfus üzerine kurgulanmış ve bunun gerçekleştirilmesi için de zorla asimilasyon, zorunlu göçler ve mübadeleler yaşanmıştır (Erder, 2018).

Bu dönemde Türkiye’ye başka Balkanlar olmak üzere yaklaşık 850.000 kişi göç etmiştir (Kirişçi, 2000; Tekeli, 2008; İçduygu, 2010). Geray’a (1970) göre ise, 1923-1950 arasında 929.125 kişi göçle gelmiş olmakla birlikte, özellikle II. Dünya Savaşı’ndan kaçıp gelen 91.490 kişi Türkiye’ye sığınmıştır. Sığınmacıların 67.000’i daha sonra geri dönmüştür (Geray, 1970:11-12). Yabancı nüfusun Cumhuriyet’in ilk yıllarından 1950’ye kadar olan evresinde ülkenin yurtdışından göç almasına karşın yabancı sayısı sürekli azalmıştır (Şekil 1). Bu döneme ait 1940 ve 1950 sayımlarının yabancı nüfus verisi yayınlanmamış olmakla birlikte, 1927 sayımında 86.693 kişi olan yabancı sayısının 1935’de 53.546’ye 1945’de ise

37.595'e gerilemiş olması bunu göstermektedir (Tablo 2-3). Türkiye'de sayılan yabancıların ülkelere göre dağılımında Yunanistan'ın büyük bir farkla ilk sırada bulunması (Tablo 3), Cumhuriyetin kuruluşu öncesindeki savaşlar ve ardından gelen mübadelenin izlerini taşıdığını göstermektedir. Cumhuriyetin ilanından 1950'lere kadar dönemde Türkiye'de yabancı nüfus için üç önemli merkez bulunmaktadır (Şekil 2). İstanbul, İzmir ve Ankara. Bunlardan İstanbul ve İzmir'de Cumhuriyet öncesine de bakıldığında "yabancı" olarak tanımlanabilecek başka milliyetlerden oluşan

nüfusun varlığı söz konusuysen, Cumhuriyet'ten önce küçük bir kasaba niteliğinde olan Ankara'nın yabancı nüfusla tanışması başkent olmasıyla yakından ilişkili olmalıdır. Ankara'da bu dönemdeki yabancı sayısı; 1927'de 2.434 kişi, 1935'de 1.667 kişi ve 1945'de ise 1.817 kişi olarak belirlenmiştir. İzmir'de yabancı uyrukluların sayısı 1927'de 6.813 kişi, 1935'de 4.768 kişi ve 1945'de ise 2.527 kişidir ve bu kişilerin sayısı sürekli olarak gerilemiştir.

Tablo 3- Türkiye'deki yabancı uyruklu nüfusun ülkelere göre dağılımı (1927-1935-1945).
Table 3- The distribution of the foreign population in Turkey by countries (1927-1935-1945).

SIRA	ÜLKELER	1927	ÜLKELER	1935	ÜLKELER	1945
1	Yunanistan	26.431	Yunanistan	17.642	Yunanistan	13.598
2	İtalya	11.573	İtalya	7.560	İtalya	4.924
3	İran	8.480	İran	4.083	İran	2.900
4	Bulgaristan	7.448	Yugoslavya	3.070	Yugoslavya	2.472
5	Rusya	6.206	İngiltere	2.802	İngiltere	2.089
6	Sırbistan	3.883	Bulgaristan	2.599	Bulgaristan	1.604
7	Fransa	3.427	Almanya	2.151	Fransa	1.237
8	İngiltere	3.413	Fransa	2.017	Arnavutluk	1.233
9	Almanya	2.306	Rusya	1.620	Almanya	1.027
10	Macaristan	1.830	Arnavutluk	1.349	Rusya	752
11	Arnavutluk	1.652	Macaristan	1.078	Macaristan	608
12	Romanya	1.530	Avusturya	1.057	Suriye	579
13	Avusturya	1.435	Romanya	729	İspanya	575
14	Suriye	778	Çekoslovakya	723	ABD	419
15	Lehistan	613	İspanya	693	Polonya	409
16	ABD	563	Polonya	520	Romanya	408
17	Afganistan	437	Suriye	506	Çekoslovakya	397
18	Mısır	316	ABD	396	İsviçre	380
19	Belçika	258	İsviçre	352	Irak	179
20	Irak	115	Hollanda	246	Avusturya	160
	DİĞER ÜLKELER	3.138	DİĞER ÜLKELER	1.029	DİĞER ÜLKELER	904
	BİLİNMEYEN	861	BİLİNMEYEN	1.324	BİLİNMEYEN	741
	TOPLAM	86.693	TOPLAM	53.546	TOPLAM	37.595

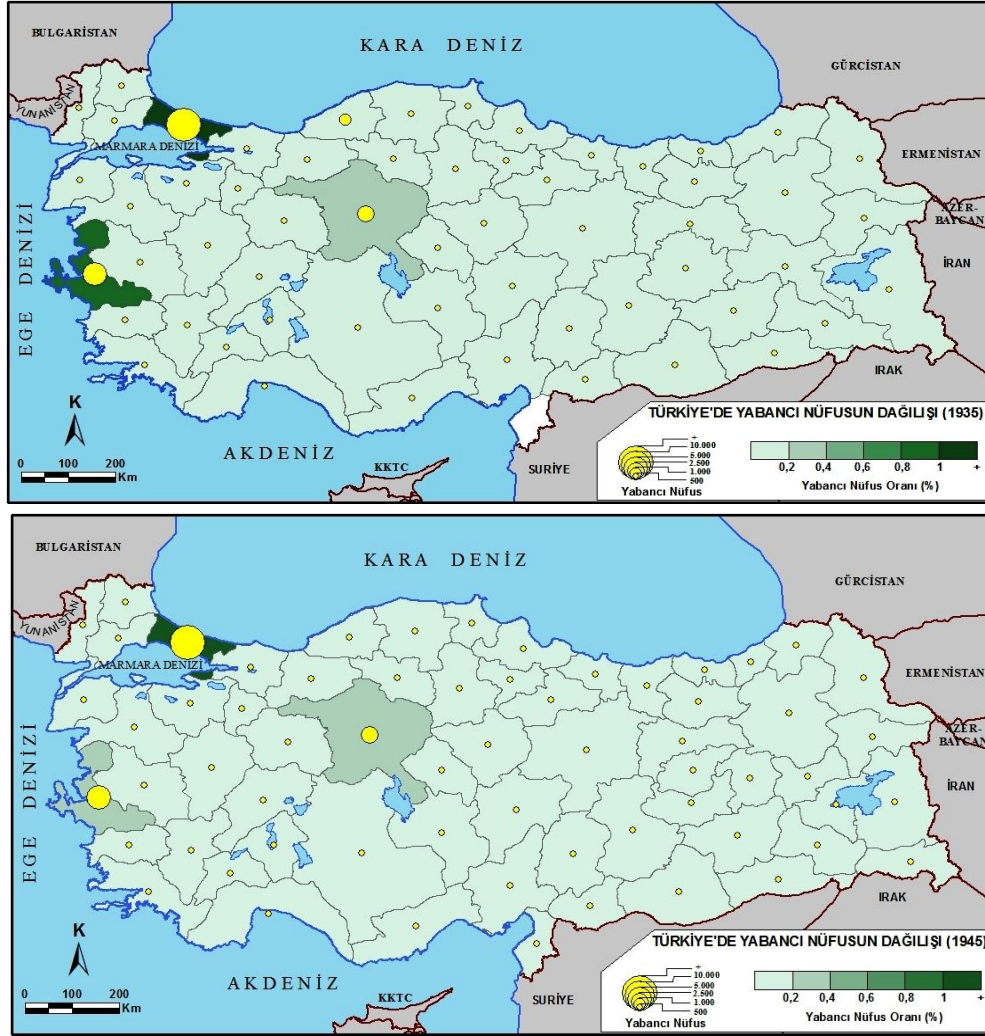
Kaynak: İstatistik Umum Müdürlüğü 1929:76-88, İstatistik Genel Direktörlüğü 1937:361-378, İstatistik Genel Müdürlüğü 1950:211-227

İstanbul, iç göçlerde olduğu gibi uluslararası göçlerde de en önemli çekim merkezi olduğundan, hemen her dönem Türkiye'deki yabancı nüfusun toplandığı en önemli il olmuştur. Bu durumu, İstanbul'da yaşayan yabancı nüfusun milliyetler açısından çeşitliliğinde de görmek mümkündür. Cumhuriyet'in ilk sayımı olan 1927 sayım sonuçlarına göre, Türkiye'deki 86.693 yabancıların

%76,9'u (66.748 kişi) İstanbul'da sayılmıştır. Yabancıların bu sayımdaki oranı, Cumhuriyet'in ilk yıllarında bu şehrin çok daha heterojen bir nüfus kompozisyonuna sahip olduğunu gösterecek şekilde %9,1 düzeyindeydi, başka bir ifadeyle, İstanbul'da yaşayan neredeyse her on kişiden biri yabancıydı. Daha sonraki dönemlerde, ülke genelinde olduğu gibi, İstanbul nüfusunda da yabancı oranı önce

1935'de %5,1'e (42.707 kişi), 1945'de ise %2,8'e (29.526 kişi) gerilemiştir. Buna karşılık, İstanbul'un Türkiye'deki toplam yabancı nüfusu içerisindeki

payı hemen hemen aynı düzeylerde (1935'de %79,7, 1945'de ise %78,5) kalması, yabancı nüfus için İstanbul'un önemini koruduğunun bir göstergesidir.

Şekil 2- Türkiye'de yabancı uyruklu nüfusun illere dağılışı (1935-1945).

Figure 2- The distribution of the foreign population in Turkey by provinces (1935-1945).

3. 2. “Homojen” Nüfusa Erişmek: 1950-1980 Dönemi

Önceki dönemin homojen nüfusa yönelik yaklaşımı ile yurtdışından gelen Türk ve Müslüman göçlerin devam ettiği bu dönem, bir ölçüde önceki dönemin devamı niteliğinde olmakla birlikte bazı temel farklılıklarından bahsedilebilir. Modernite projesinin yerleştiği bu dönemde yabancı nüfusun daha da düşüşü beklenebilecek bir sonuçtur, ancak bazı yapısal değişimler nedeniyle

bu azalış sürmemiş, aksine önemli artışlar da yaşanmış olup hatta yabancı nüfus miktarının 50.000'in de üzerine çıktığı da gözlenmektedir (Tablo 2-4). Yönetimde çok partili hayata geçiş, kırdan kente göçün başlaması, sanayileşme ve kentleşmenin hız kazanması, planlı kalkınma dönemine geçilmesi bu dönemin bazı önemli yapısal gelişmeleri arasındadır. Çok partili siyasi hayatla birlikte yabancılara yönelik tutumun bir ölçüde gevşetilmesi yanında bir kısım uluslararası gelişmelere bağlı olarak yeni yabancıların ülkeye gelişi söz konusu olmuştur. Örneğin, II. Dünya

Savaşı sonrasında başlayan ABD-Türkiye yakınlaşmasının Soğuk Savaş dönemine girilmesiyle birlikte, Türkiye'nin NATO tarafında kendine yer bulması sonucu ikili ilişkileri yoğunlaştırmış, Türkiye'de Amerikalı nüfus ABD'nin askeri varlığına bağlı olarak belirgin olarak artmıştır (Tablo 4). Bulgaristan ve Yugoslavya başta olmak üzere Balkanlar'dan 1950-1980 arasında 800.000 kişinin Türkiye'ye geldiği (Kirişçi, 2000) bu dönemde, 6-7 Eylül 1955 olayları, 1964'de Kıbrıs sorununa bağlı olarak İstanbul'daki Rumların ayrılması, 1974 Kıbrıs Harekâtı ile birlikte Rumlara yönelik şiddet olayları, İsrail'in kuruluşuyla Yahudilerin Türkiye'den ayrılması şeklinde, azınlıkların¹² yurtdışına göçü de gerçekleşmiştir (İçduygu, 2010). Türkiye'de geçen yüzyılın ortasından itibaren başlayan ülke içi göçlere 1960'lı yıllardaki ikili anlaşmalarla ilk defa Türklerin yurtdışına emek göçünün de eklenmesiyle nüfusun ülke içindeki dağılımı yeniden şekillenmeye başlamıştır. Nüfus miktarının hızla artmasına bağlı olarak savaşlarda kaybedilen nüfusun yerine ikame edilecek büyüklüğe ulaşılmış hatta 1965'den itibaren pronatalist politikalarından vazgeçilerek antinatalist nüfus politikasına geçilmiştir. Bütün bu gelişmeler, yabancı nüfusa yönelik göstergelerin eskisi kadar önemsenmemesini beraberinde getirmiştir.

Türkiye'deki yabancı nüfusa ait verinin kısıtlılığı 1950-1980 arasındaki dönemdeki mekânsal dağılımın ancak 1970 ve 1975 sayım neticelerine göre değerlendirilmesine imkân vermektedir. Buna göre, Türkiye'de yabancı nüfusun İstanbul, İzmir ve Ankara dışında başka illerde de yoğunlaşması dikkati çekmektedir. Özellikle Soğuk Savaş döneminin uluslararası konjonktürdeki yansımaları, Türkiye'nin NATO'ya kabul edilmesi ve beraberinde bir kısım askeri üs ve

havaalanlarında yapılması gereken inşaat ve düzenlemeler, Türkiye'de ABD uyruklu nüfusun artışına yol açmıştır (Bölme, 2012). Bunlardan birisi, Adana olup, burada 1952 yılında tamamlanıp, 1954 yılında Amerikan Hava Kuvvetleri ile birlikte İncirlik Hava Üssü'nün kullanıma açılması, Amerika kökenli nüfusun oluşmasına yol açmıştır (Bölme, 2012). Nitekim, bu tarihte ildeki 3.675 yabancıların %91,9'u (3.379 kişi) Amerikalıdır. 1975'e gelindiğinde ise, Adana'daki toplam Amerikalı sayısı 4.876'ya yükselmiştir. İncirlik Hava Üssü'ndeki Amerikan askeri personelin varlığına bağlı olarak 1960-1990 arasında "Küçük Amerika" olarak bilinen İncirlik kasabasında, bu tarihten sonra yaşanan siyasi ve askeri gelişmelere bağlı olarak asker sayısında azalma olmuştur¹³. Her iki sayımda da dikkat çeken diğer il ise, Kocaeli'dir. Kocaeli'de de yabancı nüfus varlığı Adana ile benzer bir durumu yansıtmaktadır. Karamürsel ilçesinde 1950'li yılların sonunda kurulan Amerikan üssü 1977 yılına kadar faaliyetini sürdürmüş, ilçede halk arasında "Amerikalılar Mahallesi" adı verilen bir mahallenin ortaya çıkmasını sağlamıştır; ancak buranın İncirlik'ten farkı, üssün 1977'de kapatılmış olmasıdır¹⁴. Kocaeli'de yabancı nüfusun 1980 yılı haritasındaki düşüşü, bu gelişme ile açıklanabilir (Şekil 4).

Bunların dışında 1970 yılında Trabzon ve Hatay'da yabancı nüfus miktarı 100'ün üzerine çıkmıştır. Trabzon için istatistiklerde belirgin bir milliyete ait yoğunlaşmadan bahsetmek mümkün değilse de Hatay'daki yabancı nüfusun %73'ünü (154 kişi) Suriyelilerin oluşturduğu vurgulanmalıdır. 1975'de Sinop'taki yabancıların %58'i (28 kişi) yine Amerikalılardan meydana gelmektedir ki, Türkiye'deki Amerikan nüfusunun varlığının, ilde 1960'lı yıllarda kurulan bir Amerikan Radar Üssünün bulunmasıyla,

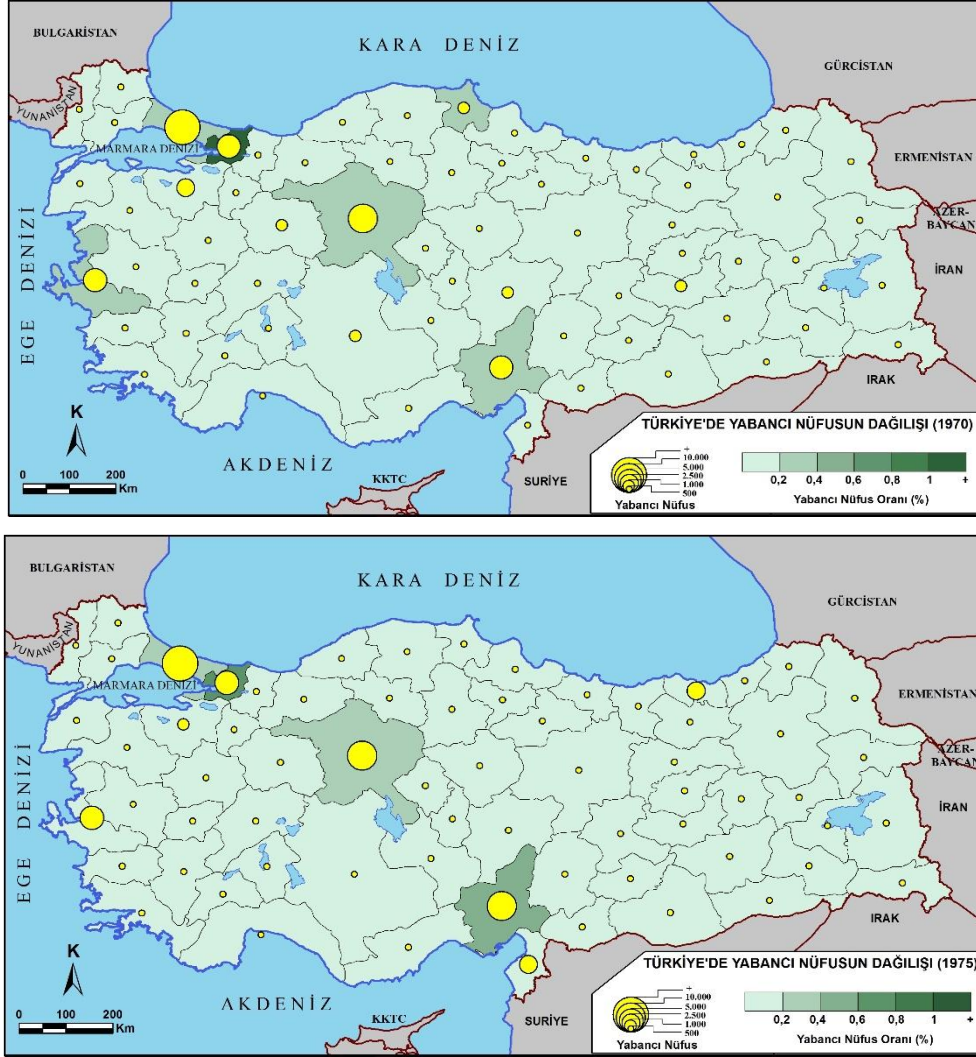
¹² Türkiye'de nüfusun homojenleştirilmesi sürecinde gönüllülük temelinde gerçekleşmeyen ve ayrıntılandırma açısından makalemizin sınırlarını aşan dışa göç akışları, farklı toplumsal ve politik gerekçelerle ortaya çıkmış; çok sayıda incelemeye konu olmuştur. Örneğin *1922 Türk-Yunan zorunlu nüfus mübadelesi* (Arı, 1995; Pekin, 2005; Hirschon, 2005), *1934 Trakya olayları* (Bali, 2000; 2008) *1942 Varlık Vergisi* (Aktar, 2000), *6 – 7 Eylül 1955 pogromu* (Güven, 2005), *İstanbul Rum nüfusunun 1964 sürgünü* (Akar ve Demir, 1994) gibi. Doğru bir kullanım olmamakla birlikte, azınlıkların da yer yer yabancı olarak nitelendirilebildikleri bilinmektedir. Burada, yabancı sözcüğünün azınlıklar için kullanımı ile ilgili önemli bir noktaya dikkat çekmek isteriz. Esasen sözü edilen

kişiler, Türkiye'nin Hıristiyan ve Yahudi vatandaşlarıdır ve bizim makalemizde kullandığımız şekliyle vatandaşlık bağının bulunmamasından kaynaklanan bir yabancılık, bu gruplar için söz konusu değildir; dolayısıyla yabancı sayılamazlar. Bununla birlikte, Cumhuriyet tarihi boyunca siyasal söylemde ve yargı kararlarında T.C. vatandaşı Hıristiyan ve Yahudilerin yabancı sayıldıkları bilinmektedir. Bu durum, toplumumuzun kolektif hafızasında, daha önce belirttiğimiz şekilde yer etmiş olan "yabancı eşittir Müslüman olmayan" tanımını da doğrulamaktadır. Tural (2013), idari işlemler ve yargı kararlarından örneklerle bu durumu açıklamaktadır.

¹³ www.radikal.com.tr 16.08.2015

¹⁴ www.wikipedia.org/wiki/Karamürsel

dolayısıyla dönemin siyasal koşullarıyla ilişkili olduğunu anlaşılmaktadır. Türkiye'de Amerikalılar, 1960, 1970, 1975 ve 1980 sayımlarında yabancılar arasında en kalabalık grubu oluşturmuşlardır (Tablo 4-5).

Şekil 3- Türkiye'de yabancı uyruklu nüfusun illere dağılışı (1970-1975).

Figure 3- The distribution of the foreign population in Turkey by provinces (1970-1975).

Tablo 4. Türkiye’deki yabancı uyruklu nüfusun ülkelere göre dağılımı (1955-1960-1970-1975).
Table 4: The distribution of the foreign population in Turkey by countries (1955-1960-1970-1975).

	ÜLKE	1955	ÜLKE	1960	ÜLKE	1970	ÜLKE	1975
1	Yunanistan	11.879	ABD	16.102	ABD	13.307	ABD	12.406
2	ABD	5.930	Yunanistan	10.488	Irak	2.850	Fransa	3.978
3	İtalya	3.801	Yugoslavya	3.996	İran	1.949	Batı Almanya	2.236
4	Yugoslavya	2.479	İtalya	3.598	Bulgaristan	1.814	İran	1.873
5	Batı Almanya	2.309	Batı Almanya	2.840	İngiltere	1.716	İtalya	1.662
6	İngiltere	2.299	İngiltere	2.616	Kıbrıs	1.574	Kıbrıs	1.580
7	Fransa	2.091	İran	2.608	İtalya	1.534	Afganistan	1.555
8	İran	1.909	Hollanda	2.318	Batı Almanya	1.503	Yunanistan	1.521
9	Bulgaristan	1.283	Fransa	1.180	Yunanistan	1.255	Mısır	1.409
10	Arnavutluk	832	Bulgaristan	1.018	Suriye	892	İngiltere	1.270
11	Suriye	654	Arnavutluk	779	Fransa	744	Pakistan	1.158
12	Avusturya	639	İsrail	595	Rusya	477	Bulgaristan	1.154
13	İsrail	536	Suriye	507	Yugoslavya	86	Rusya	1.029
14	Hollanda	485	Irak	504			Yugoslavya	897
15	Irak	450	Avusturya	492			Hollanda	856
16	Mısır	428	Rusya	483			Irak	737
17	İspanya	394	İspanya	402			Suriye	646
18	İsviçre	384	İsviçre	314			Avusturya	428
19	Rusya	370	Afganistan	265			Avustralya	382
20	Afganistan	336	Mısır	232			Arnavutluk	311
	DİĞER ÜLKELER	2.564	DİĞER ÜLKELER	3.618	DİĞER ÜLKELER	9.842	DİĞER ÜLKELER	4.087
	TABİİYETİ YOK	0	TABİİYETİ YOK	1.015	TABİİYETİ YOK	0	TABİİYETİ YOK	67
	BİLİNMEYEN	3.178	BİLİNMEYEN	2.182	BİLİNMEYEN	222	BİLİNMEYENLER	8.827
	TOPLAM	45.230	TOPLAM	58.152	TOPLAM	39.765	TOPLAM	50.069

Kaynak: DİE 1961:122, DİE 1963:193-196, DİE 1977:106-109, DİE 1982:62-65.

3. 3. Uluslararası Nüfusla Tanışma: 1980-2000 Dönemi

Türkiye’de 1980 sonrasını, yabancı nüfusla “yeniden tanışma”ya başladığı bir evre olarak tanımlamak mümkündür. Liberal ekonomi politikalarına geçişin yaşandığı bu dönemi Tekeli (2005), “modernitenin aşın(dırıl)ması” olarak tanımlanmıştır. Türkiye’nin küresel ilişkilere eklenme süreci olarak ifade edilebilecek söz konusu dönemde, yabancı sermaye yatırımlarının ve uluslararası turizmin ivme kazanması, yabancılara gayrimenkul satışına dair yapılan düzenlemeler, uluslararası öğrenci çekme çabaları gibi belli başlı gelişmeler yaşanmıştır. Diğer yandan, başta Türkiye’nin komşuları olmak üzere dünyadaki siyasal süreçler ile Türkiye’nin yakın komşularında meydana gelen savaş ve iç karışıklıklar geçici de olsa yabancı nüfus akınlarna

yol açmıştır. Söz konusu dönemde, 1989’da Bulgaristan’dan son bir göç dalgası ile Balkanlardan Türk ve Müslüman göçü sürmüştür. Buna karşın, ulus-devlet anlayışı ve buna bağlı nüfus politikaları aşınmaya başlamış, göç akışları ise çeşitlenmiştir. Ülkenin uluslararası göç rejimindeki konumu değişmiş, göç veren bir ülke konumundan göç alan bir ülkeye doğru değişmeye başlamıştır (Danış, 2004; İçduygu, vd., 2009; Kirişçi, 2003). 1980’lerin sonuna doğru Türkiye aynı zamanda “transit göçün” de yaşandığı bir geçiş ülkesi olarak da adlandırılmıştır (Üstübcü, 2017). Sayıların *de facto* şeklinde uygulanmasına bağlı olarak yabancı nüfus miktarındaki aşırı artışın suni bir yönü olsa da, 1990 sonrasında 200.000’i aşan yabancı nüfus, Cumhuriyet tarihinde bir ilk oluşturmuş ve göç akışları içinde kayda değer bir değişimin göstergesi olmuştur (Tablo 2-5).

Tablo 5- Türkiye'deki yabancı uyruklu nüfusun ülkelere dağılışı (1985-1990-2000).
Table - The distribution of the foreign population in Turkey by countries (1985-1990-2000).

SIRA	ÜLKE	1985	ÜLKE	1990	ÜLKE	2000
1	ABD	11.659	Bulgaristan	97.564	Almanya	86.374
2	İran	10.580	Almanya	33.078	Bulgaristan	36.680
3	B. Almanya	6.678	Irak	26.019	Rusya	13.806
4	Yunanistan	4.885	ABD	10.979	İngiltere	11.364
5	Yugoslavya	2.964	Yunanistan	9.799	Azerbaycan	9.031
6	İngiltere	1.939	İran	7.831	Hollanda	9.027
7	İtalya	1.712	Yugoslavya	6.280	İran	8.184
8	Fransa	1.440	İngiltere	4.898	ABD	7.603
9	KKTC	1.271	Rusya	3.514	Avusturya	6.143
10	Suriye	1.122	KKTC	2.633	Yunanistan	6.023
11	Bulgaristan	1.079	İsviçre	2.586	Irak	5.508
12	Avusturya	914	Afganistan	2.424	Fransa	4.248
13	Hollanda	799	Avusturya	2.349	İsveç	3.788
14	Irak	753	Hollanda	2.314	Özbekistan	3.650
15	İsviçre	720	Fransa	2.305	Afganistan	3.369
16	Rusya	600	Suriye	1.688	Gürcistan	3.104
17	Romanya	493	İtalya	1.662	Belçika	3.054
18	S.Arabistan	438	Belçika	818	Norveç	2.856
19	Pakistan	415	Avustralya	757	Polonya	2.813
20	Mısır	365	Japonya	583	Kazakistan	2.738
	DİĞER	9.950	DİĞER	25.519	DİĞER	38.077
	BİLİNMEYEN	202	BİLİNMEYEN	1.080	BİLİNMEYEN	5.363
	TABIİYETİ YOK	0	TABIİYETİ YOK	1.633	TABIİYETİ YOK	140
	TOPLAM	61.031	TOPLAM	248.313	TOPLAM	272.943

Kaynak: DİE 1989:60, DİE 1993:78, DİE 2003:150.

1980-2000 arasında miktar artışının dışında, ülkelere göre çeşitlenme ve ülkeler arası farklar dikkat çekicidir (Tablo 5). Örneğin ABD vatandaşı sayısı 1985'de 11.659 kişi ile ilk sırada iken, 1990'da 10.979 kişi ile dördüncü sıraya, 2000'de ise 7.603 kişi ile sekizinci sıraya gerilemiştir. Almanya ise, 1985'de 6.678 kişi ile üçüncü sıradayken, 1990'da 33.078 kişi ile ikinci sıraya yükselmiş ve 2000'de 86.374 kişi ile ilk sıraya yerleşmiştir. Türkiye'de Alman varlığının bu trendi, Türk-Alman ilişkilerinin tarihsel geçmişi yanında 1960 sonrasında Türkiye'den en büyük göçün bu ülkeye gerçekleşmesi ile yeni bir boyut kazanan ikili ilişkilerin Almanya'dan da Türkiye'ye karşı göçü beraberinde getirmiştir. Türkiye'ye turist olan gelen Alman sayısındaki artış ile yerleşik göçmenler olarak Almanların kıyılardaki bazı turizm merkezlerine özel ilgilerinin oluşması bu süreçte rol oynamıştır. Alman hükümetinin geriye işçi göçünü teşvik etmek için 1980'li yıllarda uyguladığı politikalar ile Alman kökenli yabancı yatırımlar

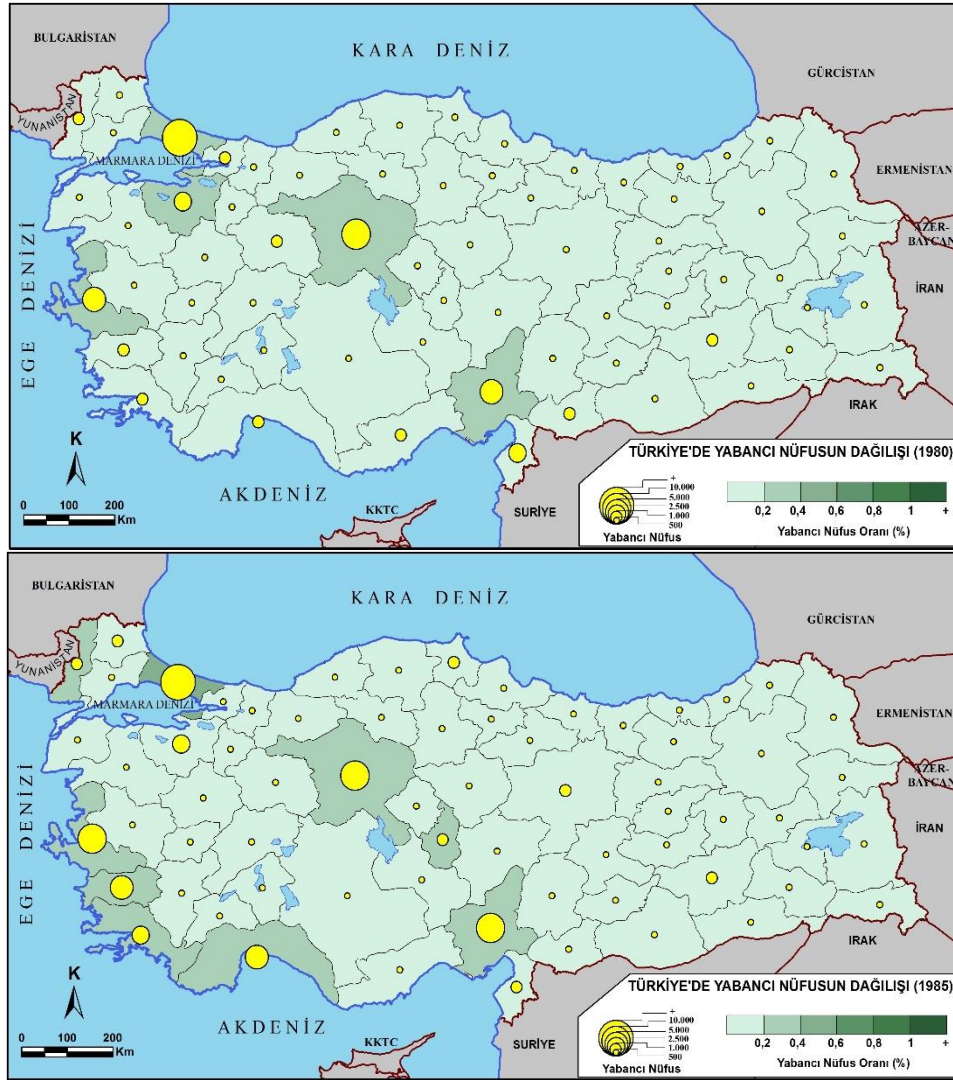
artışta rol oynayan diğer faktörler olarak düşünebilir (Kaiser, 2010; Özbek, 2010).

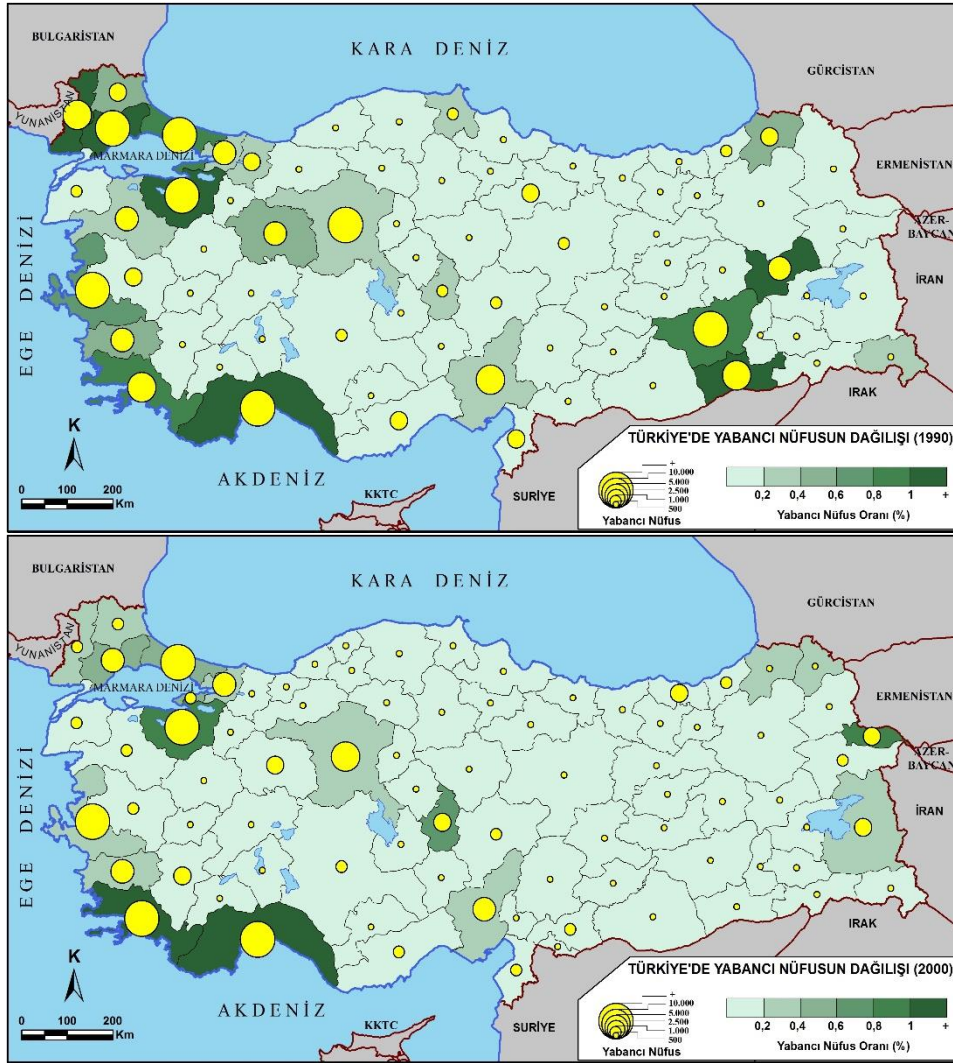
1985-1990 arasında Bulgaristan uyruklu nüfus, 90 kattan fazla artışla, 1.079 kişiden 97.564 kişiye yükselmiştir. Bu muazzam artış, Bulgaristan hükümetinin uyguladığı politikaların bir sonucu olarak 1989 yılında gerçekleşen zorunlu göçle ilgilidir. 2000 yılında gözlenen azalma (36.680 kişiye gerileme söz konusudur) ise, iki ülke arasındaki anlaşmalar yoluyla Bulgaristan'a geri dönüşlerin gerçekleşmesi ve gelenlerin de daha önceki göçlerde olduğu gibi Türk ve Müslüman olmaları nedeniyle İskân Kanunu çerçevesinde işlem görerek Türk vatandaşlığına geçişleriyle ilgili olmalıdır. İranlı ve Iraklı nüfusun bu dönemdeki yükselişi ise; İran İslam Devrimi, İran-İrak Savaşı, Irak'ın kendi içinde belli etnik gruplara uyguladığı ayrımcılık ve şiddet olayları yanında Irak'ın Kuveyt'i işgali ile başlayan Körfez Savaşları gibi süreçler bu ülkelerden zorunlu göçü tetiklemiştir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB)

1990 sonrasında parçalanmasıyla Orta Asya'da bağımsızlıklarına kavuşan Türk Cumhuriyetlerinden Türkiye'ye doğru göçler başlamış ve 2000 yılına gelindiğinde Azerbaycan (9.031 kişi), Özbekistan (3.650 kişi) ve Kazakistan (2.738 kişi) Türkiye'deki yabancı sayısı bakımından ilk 20 ülke arasına girmişlerdir. Bu ülkelerle yapılan ikili anlaşmalar, yatırımlar ve eğitim ve kültürel alanlardaki iş birlikleri Türkiye'den de bu ülkelere göçleri ortaya çıkarmıştır.

Türkiye'deki yabancı sayısındaki artışın belirleyicilerinden birisi de uluslararası turizmdir. Turist olarak 1980 sonrasında giderek artan

sayılarda gelen yabancıların bir kısmı daha sonra mülk edinerek yerleşikliğe doğru bir geçiş yaşamışlardır. Özellikle Ege ve Akdeniz kıyılarında turizm faaliyetlerinin yoğunlaşmasıyla yabancı nüfus giderek artış göstermiş; Avrupa kökenli orta yaş ve üzeri, bir kısmı emekli olmuş nüfus, yepyeni bir göç biçimi ile söz konusu kıyılara yerleşmeye başlamıştır (Südaş, 2014). Almanya'nın yanı sıra İngiltere, Rusya, Fransa, Avusturya, İskandinav ülkeleri ve Benelüks'ten gelenlerle birlikte, Avrupalı göçmen kompozisyonu oldukça çeşitlenmiştir. Başta Rusya Federasyonu'ndan olmak üzere BDT'den kadın emek göçü de yine özellikle Antalya olmak üzere kıyılara yönelmiştir (Deniz ve Özgür, 2010).

Şekil 4- Türkiye'de yabancı uyruklu nüfusun illere dağılışı (1980-1985-1990-2000).

Figure 4- The distribution of the foreign population in Turkey by provinces (1980-1985-1990-2000).

Yabancı nüfusun 1980-2000 dönemindeki coğrafi dağılışı incelendiğinde, ilk dikkati çeken husus, yabancı nüfusun zamanla üç büyükşehirin dışında da yayılış göstermeye başlamasıdır. Çeşitlenen göçmen gruplarının, Türkiye'de bulunma gerekçelerine, motivasyonlarına bağlı olarak, artık farklılaşan yer seçimlerinden söz etmek mümkündür. Belirli grupların belirli bölgelerde yoğunlaşmasıyla, yabancı nüfusun coğrafi görünümü çeşitlilik arz etmeye başlamıştır. Örneğin, 1985 yılı haritasında güneybatı kıyı illerinin kendilerine yer bulması, bu kıyı kuşağında başlangıç aşamasında bulunan turizm faaliyetleri ile ilişkilidir. Diğer yandan 1990 yılı haritası, Marmara

Bölgesi'nin ve Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nin de öne çıktığı bir dağılış düzenini yansıtmaktadır. Marmara Bölgesi'ndeki tezahür, 1989 Bulgaristan göçünün izlerini taşımakta, kaynak alana coğrafi yakınlık ve sosyal ağlarla ilişkili bir dağılışın ortaya çıktığını göstermektedir. Güney Doğu Anadolu'nun bazı illerindeki artışlar ise, Irak'tan kaynaklanan zorunlu göçle gelenlerin varlığını yansıtır. Söz konusu haritada güneybatı kıyı illerinde gözlenen yoğunluk artışı, yine güçlenerek devam eden turizm faaliyetlerinin bu kıyılara çektiği nüfus ile ilgilidir. Bu görünüm, Avrupalı nüfusun 2000'li yıllarla birlikte güçlenecek olan turizm deneyimlerine dayalı göçlerinin ilk eğilimleri olarak da

yorumlanabilir. SSCB'nin dağılmasıyla Türkiye'nin doğu sınırındaki yeni ortaya çıkan devletler ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinden gelen göçlerin doğu sınırı illerinde görünürlük oluşturduğu gözlenmektedir (Şekil 4). Artvin ve Ardahan'da Gürcülerin, Kars ve Iğdır'da Azerbaycanlıların en büyük grubu oluşturması bunu doğrulamaktadır.

Bu dönemdeki gelişmelere iller bazında biraz daha yakından bakacak olursak, bazı illerin inişli çıkışlı bir grafik çizdiği, bazılarında artışın çok hızlı gerçekleşerek kısa sürede toplam il nüfusu içindeki payın ülke ortalamalarının çok üzerinde seyrettiği gözlenmektedir. 1980 sayımından elde edilen tabiiyet verisi, köken ülkelere göre elde edilemediğinden, bir değerlendirme imkânı bulunmamaktadır. Toplam yabancı nüfus, İstanbul, Ankara ve İzmir ile Bursa, Adana ve Hatay illerinde yoğunlaşmaktadır. Diğer yandan Trabzon'da bir önceki döneme göre (1975) yabancı nüfus miktarının gerilediği dikkati çeker ki, bu da yine ildeki bir Amerikan askeri varlığı ile ilişkili olmalıdır. Trabzon'da 1958'de bir NATO üssü kurulmuş ve 1970'lerde kapatılmıştır.¹⁵

Uluslararası turizm faaliyetlerinin 1985 yılından itibaren yabancıların dağılımında belirginleşen rolü, Antalya, Muğla ve Aydın gibi kıyı illerinin yanısıra, Kapadokya yöresi sayesinde Nevşehir'de de etkili olmuş gibi görünmektedir. 1990 yılında Bulgaristan göçüne bağlı olarak Trakya ve Marmara bölgesinde artan yabancı nüfus yanında Iraklıların Mardin (%98,7), Diyarbakır (%96,7) ve Muş (%99,7) gibi doğu illerindeki artışları oldukça belirgindir. 2000'de Trakya'daki yabancı nüfusun gerilemekle birlikte tüm Marmara bölgesi, İzmir-Antalya arasındaki kıyı illerindeki yabancı artışı sürerken, Doğu Karadeniz'in doğusu ile Doğu Anadolu bölgesinin sınır illerindeki yoğunluğun düştüğü gözlenmektedir (Şekil 4). Bu düşüşte 1989 Bulgaristan'dan gelenler ile Irak ve İran uyrukluların geri dönüşlerinin etkisi olmalıdır.

Türkiye'de 2000'li yıllarla birlikte, hem uluslararası göç akışlarına bağlı yabancı nüfus miktarının artışını beraberinde getiren hem de

Türkiye'deki yabancı nüfusa ilişkin veri kaynaklarının elde edilebilmesiyle ilgili bir dizi gelişme yaşanmıştır. Dolayısıyla 1980 sonrası dönem içerisinde, öncelikle yaşanan gelişmelere değinerek, 2000'li yılları ayrı bir dönem olarak biraz daha ayrıntılı bakmak yararlı olacaktır. Bu son dönemdeki başlıca gelişmeleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Beş yılda bir yinelenen nüfus sayımlarının yerini, yönetişim eksenli, daha sağlıklı ve güncel nüfus verisine olan ihtiyacın artışına bağlı olarak ADNKS'nin almasıdır. Bu sistemde ikamet iznine sahip yabancılara da yer verilmiştir. Daha etkin bir yönetim ve kaynakların kullanım planlamasındaki katkısı yanında gözetimin artması anlamında da yorumlanabilecek bu gelişmeler, özellikle "uluslararası göç" ile "güvenlik" ilişkisine yönelik tutumlara bağlı olarak yabancılar için daha bir kontrol edici de olmuştur.
2. Göç akışlarındaki çeşitlenmeye bağlı olarak gelenlerin niteliklerinin çeşitlenmesi ile değerlendirme ve kayıt tutma ölçütlerinde köklü değişikliklere gidilmesidir.¹⁶
3. Mevzuat ve Kurumsal Yapıdaki Değişiklikler: 2010 sonrasında başta YUKK ile GİGM'nin kurulması gibi çok önemli gelişmeler yaşanmıştır. Kurumsal yaklaşımlardan birisi de Türkiye'den göç edenlerle ilişki kurmaya yönelik olarak 2010 yılında kurulmuş olan Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığıdır. Her iki kurumun bu dönemdeki ortaya çıkışı, gelen göç ve göçmenlerin yanı sıra giden göçmenlerin de önemsendiğine işaret etmektedir.
4. 2010 yılında başlayan Kuzey Afrika ve Güneybatı Asya ülkelerini içerisine alan geniş bir coğrafyadaki halk hareketlerinin ortaya çıkardığı güvensiz ortam kaynaklı çok geniş kitlelerin yerinden edilmesi ya da zorunlu göçe maruz kalmaları sonucu Türkiye'nin bu göçe ev sahipliği yapması.
5. 2001 yılında imzalanan AB Katılım Ortaklığı belgesinin önemli bir referans noktasını

¹⁵ Şen (1998), Trabzon tarihi üzerine kitabında, kurulan üssün Trabzon şehrinde yol açtığı Amerikan etkisini ayrıntılı olarak ortaya koymaktadır.

¹⁶ Süleyman Demirel Üniversitesi'nde 11-12.03.2018 tarihinde gerçekleştirilen "Göç Süreci ve Mülteciler Açısından Küresel ve Ulusal Düzlemde Türkiye Vizyonu" temalı çalıştayda Göç

İdaresi Genel Müdürü Abdullah AYAZ 2018 yılında 192 farklı ülkeden 882.000'den fazla ikamet izni olan yabancıların olduğundan bahsetmiştir. Aynı toplantıda geçici koruma altındaki 3.6 milyonu Suriyeli ve 400 bini diğer ülkeler kökenli olmak üzere 4 milyonu aşan yabancıya Türkiye'nin ev sahipliği yaptığı ifade edilmiştir.

oluşturduğu daha sonra Türkiye-AB arasında mutabakata varılan bir dizi göç, göçmen ve sınır konularındaki hayata geçirilen uygulamalar, Geri Kabul Anlaşmaları, BMMYK ve Uluslararası Göç Örgütü’nün Türkiye’deki açılan ofisleri ve işbirlikleri düşünüldüğünde göçün yönetişiminin giderek ulusüstü bir yapının izlerini taşımaktadır (Goularas ve Sunata, 2015; Üstübcü, 2017).

Türkiye’de yabancı nüfusun 2000 sonrasındaki gelişim seyri ve mekânsal dağılımı ADNKS’den elde edilen veriler üzerinden 2008-2018 arasında karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır. Köken ülkelere göre yabancı nüfusun sayısal büyüklüğüne dair tablolar ve illere göre yabancı sayısının dağılımı dönemin bağlamı içerisinde değerlendirilmekle birlikte 2000 yılı ve öncesi ile karşılaştırmak, daha önce de açıklandığı üzere, verinin elde edilmiş biçimindeki değişiklikten dolayı mümkün değildir. 2000 yılı haritasına göre 2008 yılındaki gerilemenin gözükmesi bununla ilgilidir.

3. 4. Köken Ülkelerin Genişleyen Coğrafyası: 2000’li Yıllar

2000’li yıllar, yabancı nüfus miktarındaki büyük artışın ve ülke sathına yayılışın yanı sıra, köken ülkelerin giderek çeşitlenmesiyle karakterize olmaktadır. Düzenli ve düzensiz göçmen girişlerinin artışı yanında göç örüntülerinin de çeşitlenmesi sonucu 2008-2018 arasında yabancı nüfus miktarı 11 kat artarken, köken ülke sayısı 192’ye yükselmiştir. Uluslararası göç olgusu, Cumhuriyet tarihindeki en büyük göç dalgalarından birinin –belki de en büyüğünün- yaşandığı söz konusu dönemde, önemli gündem maddelerinden biri haline gelerek uluslararası ilişkilerin de bir belirleyicisi olmuştur. Yalnızca uluslararası siyasette değil, iç siyasette de bu süreç, göç akışlarının ve yabancı nüfusun izlenmesi, kaydının tutulması, bu konuda politika geliştirmesi ve göçün yeni yollarla yönetilmesi gibi öncelikler yaratarak, Türkiye’nin göç olgusuna geleneksel bakış açısını sarsmıştır. Jeopolitik ve tarihsel gerçekliklere dayanarak günümüze kadar dönemsel göç dalgalarını yönetmeye yönelik parçalı ve ihtiyaç halinde yapılan yasal düzenlemeler kısa vadeli çözümler sağlasa da günümüzde ihtiyaçları karşılamadığından, bütünüyle yeniden ele alınmış; ulusal göç politikası belgesiyle tek bir çatı altında toplanmış ve GİGM yoluyla da kurumsal bir kimliğe oturtulmuştur.

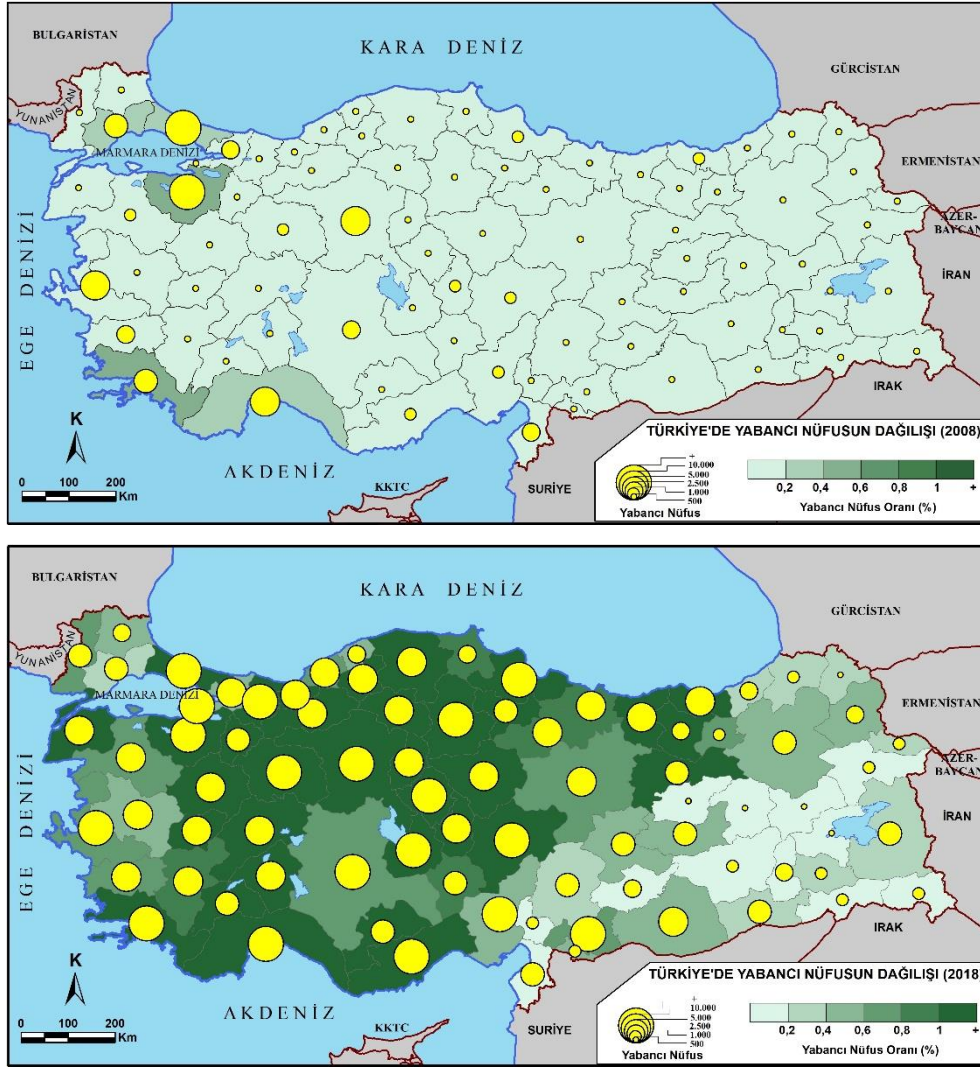
2000 yılı sonrasında yabancı nüfusun illere göre dağılışı incelendiğinde, miktar artışına bağlı olarak ülke geneline bir yayılışın gerçekleştiği gözlenir. 2008-2018 yılları arasında kıyılardan iç kesimlere doğru giderek genişleyen yabancı nüfus örüntüsünün Samsun-Adana hattının batısında daha belirgin olduğu ve bu hattın batısında kalan 19 ilde yabancıların il nüfusuna oranının %1’i aştığı gözlenmektedir (Şekil 5). Toplam il nüfusu içerisinde yabancıların payının en yüksek olduğu il Yalova’dır (%7.6). Bunu Kırşehir (%4.7) ve Aksaray (%3.4) illeri izler. Diğer yandan, Ağrı, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Muş, Şırnak ve Osmaniye’de ise yabancı nüfus oranı, il nüfusunun ancak %0.1’ini oluşturur. Miktar bakımından ise; İstanbul (432.243 kişi), Ankara (138.238), Antalya (75.822) en fazla yabancı nüfusu barındırırken, Tunceli (187), Bitlis (192) ve Bingöl (270) en düşük miktarda yabancı nüfusa sahiptir.

Hem oransal olarak hem de miktar açısından 2008 yılında yabancı nüfusun ağırlıklı olarak Türkiye’nin batısında, büyükşehirlerde varlık gösterdiği gözlenirken, 2018 yılında gelindiğinde Güney Doğu Anadolu Bölgesi ve Doğu Anadolu Bölgesi’nin güney kesimi dışında tüm illerde dikkate değer miktarda ve oranda artışlar ortaya çıkmıştır. 2008-2018 arasında Tekirdağ’da %63.4 oranında bir artış gözlenirken, diğer tüm illerde artış ise, %100’ün üzerinde gerçekleşmiştir. En sıradışı artış ise, 629 kat artışla, yabancıların 3 kişiden 1.884 kişiye yükseldiği Gümüşhane’de görülmüştür. Karabük (309 kat), Kırşehir (280 kat), Yozgat (206 kat), Kırıkkale (191 kat), Tunceli (187 kat) bu açıdan Gümüşhane’yi takip etmektedir. Her bir ildeki bu muazzam artışlar, kuşkusuz, o ilin kendi bağlamında araştırılmayı gerektirmektedir.

Köken ülke bilgisinin de elde edilebildiği 2012 yılı yabancı nüfus verisi, Türkiye’de yabancı nüfusun milliyetlere göre nasıl bir kompozisyona sergilediğini ortaya koymaktadır. Köken ülkelere dağılım incelendiğinde (Tablo 6), ilk sırada kendi içinde farklı gruplara da ayrılan (Kaiser, 2010) Almanya vatandaşları gelir. Birleşik Krallık’tan (9.309 kişi) ve Avusturya’dan (3.859) gelenler de birlikte değerlendirildiğinde, söz konusu yılda halen en büyük grubu (%14) Avrupalıların oluşturduğu anlaşılmaktadır. Avrupa kökenli nüfusun payı, aslında komşuluk ilişkisi ve akrabalık bağları nedeniyle farklı bir yapıyı temsil eden iki Avrupa ülkesi -Bulgaristan ve Yunanistan- da katıldığında

daha da yükseltilebilir (%20). Almanları, Britanyalıları, Hollandalıları ve İskandinavları içeren Avrupalı nüfusun Ege ve Akdeniz kıyılarına göçü (Balkır ve Südaş, 2014), 1990'ların sonlarında başlamış, Türkiye-AB ilişkilerinin olumlu bir seyir izlediği 2000'li yılların başında güçlenmiş ve 2010'lu yıllarda da azalarak devam etmiştir.

Türkiye için yeni ve özgün olan göç dalgası (yaşam tarzı göçü) değerlendirilirken, Avrupa ülkelerinde vatandaşlık hakkı etmiş olan ve geri dönen Türkiye kökenli Avrupalı nüfus bu değerlendirmenin dışında tutulmalıdır. 2008'den 2018'e uzanan yıllar boyunca, Antalya ve Muğla illerindeki yoğunlaşma söz konusu bu göç dalgası ile ilişkilidir.

Şekil 5- Türkiye'de yabancı uyruklu nüfusun illere dağılışı (2008-2018).

Figure 5- The distribution of the foreign population in Turkey by provinces (2008-2018).

Köken ülke bilgisinin de elde edilebildiği 2012 yılı yabancı nüfus verisi, Türkiye'de yabancı nüfusun milliyetlere göre nasıl bir kompozisyona sergilediğini ortaya koymaktadır. Köken ülkelere dağılım incelendiğinde (Tablo 6), ilk sırada kendi içinde farklı gruplara da ayrılan (Kaiser, 2010) Almanya vatandaşları gelir. Birleşik Krallık'tan

(9.309 kişi) ve Avusturya'dan (3.859) gelenler de birlikte değerlendirildiğinde, söz konusu yılda halen en büyük grubu (%14) Avrupalıların oluşturduğu anlaşılmaktadır. Avrupa kökenli nüfusun payı, aslında komşuluk ilişkisi ve akrabalık bağları nedeniyle farklı bir yapıyı temsil eden iki Avrupa ülkesi -Bulgaristan ve Yunanistan- da katıldığında

daha da yükseltilebilir (%20). Almanları, Britanyalıları, Hollandalıları ve İskandinavları içeren Avrupalı nüfusun Ege ve Akdeniz kıyılarına göçü (Balkır ve Südaş, 2014), 1990’ların sonlarında başlamış, Türkiye-AB ilişkilerinin olumlu bir seyir izlediği 2000’li yılların başında güçlenmiş ve 2010’lu yıllarda da azalarak devam etmiştir.

Türkiye için yeni ve özgün olan göç dalgası (yaşam tarzı göçü) değerlendirilirken, Avrupa ülkelerinde vatandaşlık hakkı etmiş olan ve geri dönen Türkiye kökenli Avrupalı nüfus bu değerlendirmenin dışında tutulmalıdır. 2008’den 2018’e uzanan yıllar boyunca, Antalya ve Muğla illerindeki yoğunlaşma söz konusu bu göç dalgası ile ilişkilidir.

Tablo 6- Türkiye’deki yabancı nüfusun köken ülkeye göre dağılışı (2012-2018).
Table 6- Foreign population distribution in Turkey by the country of citizenship (2012-2013-2014-2015-2016-2017-2018).

SIRA	ÜLKE	2012	ÜLKE	2013	ÜLKE	2014	ÜLKE	2015	ÜLKE	2016	ÜLKE	2017	ÜLKE	2018
1	Almanya	25.589	Almanya	59.026	Almanya	63.183	Irak	93.697	Irak	149.718	Irak	201.082	Irak	283.934
2	Afganistan	19.539	Suriye	57.896	Suriye	50.903	Almanya	69.873	Suriye	75.181	Afganistan	79.640	Afganistan	120.409
3	Irak	19.124	Irak	31.138	Irak	47.219	Suriye	56.647	Almanya	75.054	Almanya	77.224	Suriye	87.955
4	Azerbaycan	18.917	Afganistan	27.893	Afganistan	33.569	Afganistan	38.483	Afganistan	59.902	Suriye	64.586	Almanya	82.031
5	Gürcistan	15.653	Azerbaycan	26.227	Azerbaycan	30.205	Azerbaycan	36.543	Azerbaycan	46.983	Azerbaycan	51.564	İran	68.839
6	Rusya	15.582	Rusya	20.650	İran	21.900	İran	27.799	İran	37.946	İran	44.943	Türkmenistan	68.146
7	İran	12.211	İran	16.834	Rusya	21.599	Rusya	25.343	Türkmenistan	28.254	Türkmenistan	42.841	Azerbaycan	61.807
8	Bulgaristan	12.157	B. Krallık	15.999	Gürcistan	19.091	Türkmenistan	23.388	Rusya	27.704	Özbekistan	31.593	Özbekistan	34.090
9	Türkmenistan	11.668	Bulgaristan	14.147	Türkmenistan	18.418	Gürcistan	19.784	Gürcistan	22.111	Rusya	24.254	Rusya	33.441
10	Suriye	10.067	Gürcistan	13.475	B. Krallık	14.883	Ukrayna	17.135	Özbekistan	21.704	Gürcistan	23.246	Mısır	26.162
11	B. Krallık	9.309	Türkmenistan	13.369	Ukrayna	12.936	Özbekistan	16.113	Ukrayna	19.937	Ukrayna	18.684	Gürcistan	19.920
12	Kazakistan	8.436	Kazakistan	11.083	Kazakistan	11.853	B. Krallık	14.562	Kırgızistan	17.124	Kırgızistan	18.562	Kırgızistan	19.552
13	Ukrayna	6.985	Ukrayna	9.723	Özbekistan	10.964	Libya	14.457	Çin	15.628	Libya	15.810	Libya	19.479
14	Özbekistan	6.517	Avusturya	9.526	Kırgızistan	10.575	Kırgızistan	14.027	Kazakistan	14.938	MISIR	14.546	Ukrayna	18.471
15	Kırgızistan	6.115	ABD	8.711	Avusturya	10.453	Kazakistan	13.729	B. Krallık	13.980	Avusturya	14.362	Kazakistan	16.828
16	ABD	5.959	Yunanistan	8.367	Bulgaristan	9.153	Avusturya	12.009	Libya	13.765	Kazakistan	12.586	Avusturya	15.993
17	Moldova	5.450	Kırgızistan	8.362	ABD	8.897	Çin	10.362	Avusturya	13.264	Çin	12.440	Filistin	15.749
18	Yunanistan	4.395	Özbekistan	7.876	Çin	8.298	Bulgaristan	10.049	DİĞER	12.468	B. Krallık	10.263	Yemen	14.978
19	Çin	3.882	Çin	6.918	Yunanistan	7.921	ABD	9.533	Bulgaristan	10.296	Moldova	9.213	Çin	13.837
20	Avusturya	3.859	Moldova	6.664	Moldova	7.028	Moldova	8.441	Moldova	9.164	Bulgaristan	8.545	Ürdün	11.999
	DİĞER	51.222	DİĞER	78.068	DİĞER	97.374	DİĞER	116.866	DİĞER	130.024	DİĞER	142.842	DİĞER	176.986
	BİLİNMEYEN	5.822	BİLİNMEYEN	4.149	BİLİNMEYEN	1.666	BİLİNMEYEN	1.366	BİLİNMEYEN	1.133	BİLİNMEYEN	165	BİLİNMEYEN	108
	TABİİYETİ YOK	2.006	TABİİYETİ YOK	405	TABİİYETİ YOK	191	TABİİYETİ YOK	82	TABİİYETİ YOK	132	TABİİYETİ YOK	170	TABİİYETİ YOK	320
	TOPLAM	278.664	TOPLAM	456.506	TOPLAM	518.279	TOPLAM	650.308	TOPLAM	816.410	TOPLAM	919.061	TOPLAM	1.211.034

Kaynak: ADNKS’ye ait TÜİK’in elektronik veri tabanından istenen veriler.

Giderek önem kazanan en önemli grup, siyasi ve ekonomik istikrarın bulunmadığı ve ağırlıklı olarak zorunlu göçe kaynaklık eden Ortadoğu ülkelerinden (2018’de %52.6) gelenlerdir. 2011’de başlayan Suriye iç savaşı süreci ile bu ülkenin ve Irak’ın kuzeyinde etkili olan terör ortamının (İŞİD, PKK/YPG gibi) kaynaklık ettiği sığınmacı akınları Türkiye’ye yönelmiştir. Dünya’da çatışma ve istikrar sorunlarının uzun bir süredir hâkim olduğu coğrafyaların başında gelen Afganistan da buna bağlı olarak sürekli bir mülteci kaynak ülkesi olagelmıştır (Yıldırım, 2018). Suriye krizine kadar Dünya’da en fazla mülteci gönderen ülke olan Afganistan, Türkiye’de de yabancılar içerisinde 2012 sonrasında ilk beş ülkeden biridir. 2018 yılında en fazla yabancı nüfusu oluşturan ilk üç ülkenin Irak, Afganistan ve Suriye şeklinde sıralanması, Türkiye’nin sınır komşusu ve çevre ülkelerdeki çatışmanın Türkiye’ye yönelen göçte ne kadar etkili olduğunu göstermektedir. İkamet izni

olmayan çeşitli statülerdeki (yasal ve yasadışı) göçmen stoğunda da bu ülkeler kökenli nüfusun çok daha fazla olduğu bilinen bir gerçekliktir. Bunlardan başka, Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleri (2018’de %23.8) ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ülkelerinden (2018’de %16.8) gelenler son yıllarda Türkiye’deki diğer önemli grupları oluşturur. 2018 yılına gelindiğinde dikat çekici bir değişim, Avrupalıların payındaki (2012’de %33.9 iken, 2018’de %13) belirgin düşüştür. Bulgaristan ve Yunanistan’dan gelenlerin, paylarındaki azalma eğilimine karşın halen ilk 20’de yer alması, yukarıda bu iki ülke için vurguladığımız özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Doğu Asya ülkelerinden gelenlerin, özellikle Çinlilerin beş kattan fazla artışı, Türkiye ile Çin arasında geliştirilen ekonomik ilişkiler (yatırımlar ve özellikle madencilik sektöründe çalışan Çinli işçiler) ile ilgilidir. ABD, 2015 yılından itibaren ilk 20 ülke arasında yer almamakta (Tablo 6); Kuzey

Afrika ülkeleri ise toplam yabancı nüfusun %5'ini teşkil etmektedir.

ADNKS'den elde edilen yabancı nüfus istatistikleri, aslen doğumla TC vatandaşı olduğu halde sonradan vatandaşlıktan çıkanları da içermektedir. Göç ettikleri ülkelerin vatandaşlığına geçerek TC vatandaşlığını kaybeden ancak Türkiye ile bağımlı koparmamış, Türkiye'de de ikamet eden nüfus, bu sebeple Türkiye'deki yabancı nüfusun bir kısmını oluşturmaktadır. Bilindiği gibi Türkiye'den yurtdışına 1960'lı yıllarda başlayan işçi göçleri günümüzde yarım asrı geçecek bir tarihselliğe erişmiş olup ilk kuşak göçmenler emeklilik çağına gelmiş ve çalışma hayatının dışında kalmaya başlamışlardır ve bunların bir kısmı Türkiye'ye geri dönüş yapmaktadırlar. Söz konusu grup ile ilgili bir gösterge, mavi kart sahibi olanların sayısıdır. Kaç kişinin TC vatandaşlığından çıktığına dair yıllar bazında veriye erişilememiş olmakla birlikte, söz konusu kişiler, 5901 sayılı *Türk Vatandaşlığı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik*¹⁷ uyarınca Türkiye'de buldukları sırada, mavi kart uygulamasından yararlanabilmektedirler. Bu uygulamaya dâhil olanların sayıları çalışmamız kapsamında NVİGM'den talep edilmiş ancak sınırlı istatistiksel bilgi elde edilebilmiştir. Mavi kart sahiplerinin Türkiye'deki coğrafi dağılımına dair veriye erişilememiş olmakla birlikte, son yıllarda mavi kart sahiplerinin sayısında bir artış yaşandığı anlaşılmaktadır. NVİGM'den edinilen veriye göre, 2009 yılında 1.645 kişi mavi kart sahibiyken 2010'da bu sayı 1.815'e çıkmıştır. 2011'de 489 kişi, 2012'de 3.759 kişi ve 2013'te de 7.922 kişi mavi kart sahibi olmuştur. Türk kökenli olup TC vatandaşlığından çıktığı için resmi olarak "yabancı" sayılan ve mavi kart sahibi olan bu nüfusun, işgücü göçmenlerinin ve onların soylarından gelenlerin Avrupa ülkelerinden Türkiye'ye geri dönüşleri temsil ettiğini ve toplam yabancı nüfus içerisinde ayrıca değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyoruz¹⁸. Söz konusu grubun toplam yabancı nüfus içinde ayırt edilebilmesi, Türkiye'de gerçek anlamda uluslararası nüfusun

yapısının anlaşılması açısından önem taşımaktadır. Batı Avrupa ülkelerine emek göçüne ağırlıklı olarak kaynaklık etmiş olan İç Anadolu ilçelerinde toplanan yabancı nüfus, geri dönüş yapanlarla ilişkili olabilir.

4. Yabancı Nüfusun İlçe Düzeyinde Mekânsal Kümelenme Eğilimi

Yabancı nüfus, illere göre ülke içinde dengeli bir dağılım sergilemediği gibi, her bir il içerisinde, ilçelere göre de dağılımı belirgin farklılaşma söz konudur (Şekil 6). Yabancı nüfusun ilçelere dağılımı, yığılma alanlarını daha ayrıntılı dolayısıyla gerçeğe yakın olarak belirleme olanağı sağlamaktadır. İllere göre dağılım kalıbı ile ilçelere göre dağılım kalıbı, yabancı nüfusun ülke genelindeki coğrafi dağılımına ilişkin yorumlarımızı farklılaştırmaktadır. Örneğin kıyı illerinde toplanan yabancı nüfus, bu illerin özellikle denize kıyısı bulunan ilçelerinde yoğunlaşmaktadır (Şekil 5 ve 6). Yine, illerin merkez ilçeleri taşra ilçelerine göre daha fazla yabancı nüfusa ev sahipliği yapmaktadır. 2008-2018 dönemine ait ilçelere dağılım haritaları karşılaştırıldığında, zamanla ülke sathına bir yayılma eğilimi gözlenmektedir (Şekil 6). 2008 yılında Türkiye'deki ilçelerin %25.5'inde (244 ilçede) yabancı nüfus bulunmazken, 2018'de bu oran %1.5'e (15 ilçeye) gerilemiştir. Aynı dönemde 1.000 kişiden fazla yabancı nüfusa sahip ilçe sayısı 29'dan 155'e; 5.000 kişiden fazla yabancı nüfus barındıran ilçe sayısı ise 2'den 73'e çıkmıştır. Bu yayılışın beraberinde getirdiği dağılım kalıbında, belirli yoğunlaşma alanları dikkati çekmektedir: kıyıları, metropoller ve il merkezleri. 2018'de kıyı ilçelerinde yabancı nüfusun %38.9'u, taşra ilçelerinde ise %15'i ikamet etmektedir. Geriye kalanların çok büyük bir bölümü ise (%85'i) il merkezleri ile büyükşehir ilçelerindedir.

Yabancı nüfusun ilçelere dağılımının mekânsal bağımlılık gösterecek şekilde bir kümelenme eğiliminde olup olmadığı mekânsal istatistiksel yöntemlerden Moran's I analizi ile test

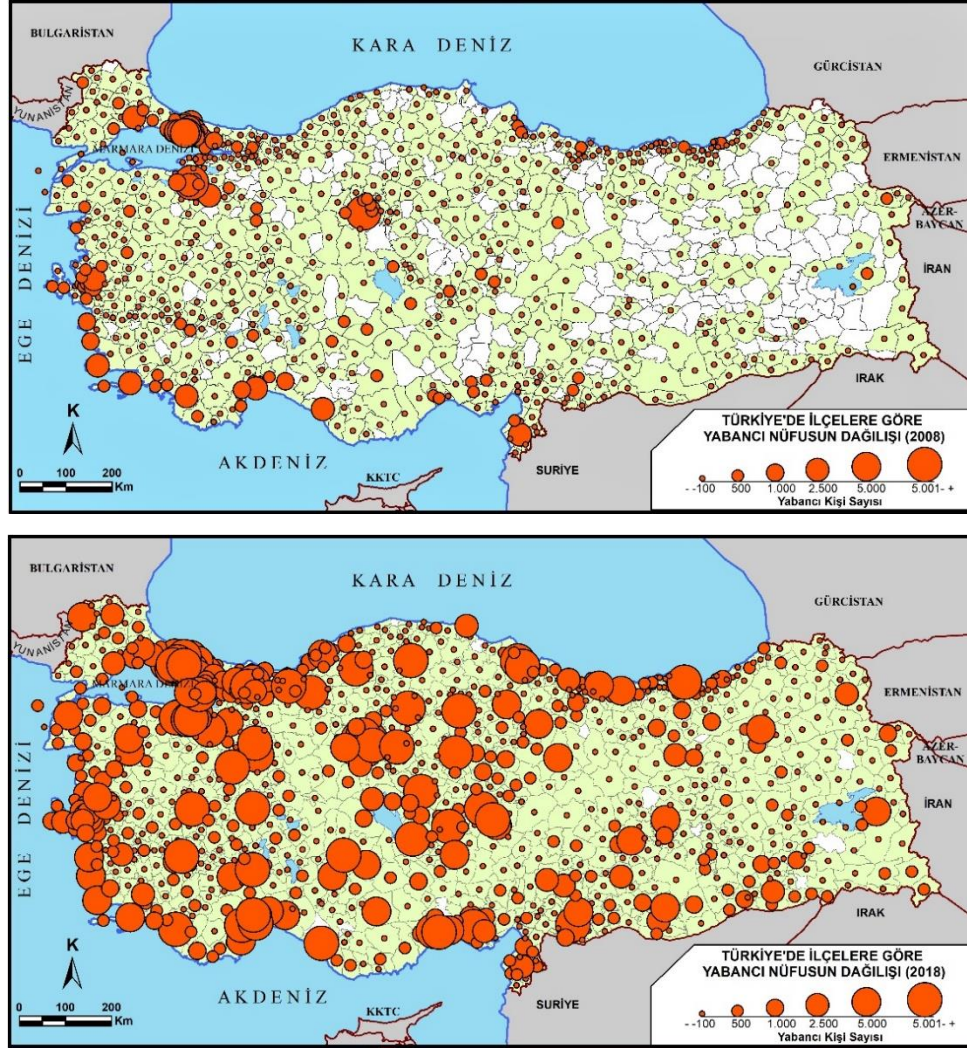
¹⁷ 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmeliğin 53. maddesinin 1. fıkrasında "Doğumla Türk vatandaşı olup da çıkma izni almak suretiyle Türk vatandaşlığını kaybeden kişilere, talepleri halinde 52 nci maddede sayılan haklardan faydalanabileceklerini gösteren Mavi Kart düzenlenerek verilir." hükmü yer almaktadır.

¹⁸ Yurt dışında yaşayan TÜİK (2013) tarafından 2011 yılında yapılan NKA'ya göre 1,6 milyondan fazla kişinin yurtdışında

ikamet ettiği belirlenmiştir. Aynı araştırmaya göre, en son ikamet edilen yıla göre dağılımı; toplamda 1,6 milyonun 417 bini 1980-1989 arasında, 350 bini 1990-1999 arasında ve 587 bini 2000-2011 arasındadır. Yurtdışında ikamet edilen ülkelere göre dağılımı ise, 488 bin ile Almanya başı çekmekte, bu ülkeyi 315 bin ile Bulgaristan ve 81 bin ile Suudi Arabistan takip etmektedir. Söz konusu araştırmada, vatandaşlık statüleri ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır.

edilmiştir. Analiz sonucunda, yabancı nüfusun dağılımının mekânsal bağımlılık düzeyini gösteren endeks değerinin yıllara göre 0.28 ile 0.33 arasında değişen, zayıf olmakla birlikte, pozitif bir mekânsal otokorelasyon gösterdiği saptanmıştır (Tablo 7). Bir

başka ifadeyle, yabancı nüfus bazı alanlarla anlamlı olarak kümelenmekte ancak bu kümelenme eğilimi, geniş alanlara yayılma gösterdiği için bölgesel bir karakter taşıyacak düzeye henüz erişmemiştir.

Şekil 6- İlçelere göre yabancı uyruklu nüfusun dağılımı (2008-2018).

Figure 6- The distribution of the foreign population in Turkey by districts (2008-2018).

Tablo 7- Türkiye'deki yabancı uyruklu nüfus dağılımına ait Moran's I analizi sonuçları (2008-2018).
 Table 7- The distribution of the foreign population in Turkey by the results of Moran's I analysis (2008-2018).

MORAN'S I SONUÇLARI					
Yıllar	Moran's I Index	Expected Index	Variance	Z-Score	P-Value
2008	0.307139	-0.001046	0.000347	16.554732	0.000000
2009	0.258452	-0.001046	0.000351	13.859732	0.000000
2010	0.276583	-0.001046	0.000357	14.700633	0.000000
2011	0.275729	-0.001046	0.000354	14.716831	0.000000
2012	0.290750	-0.001046	0.000358	15.423740	0.000000
2013	0.299525	-0.001046	0.000362	15.801695	0.000000
2014	0.283081	-0.001046	0.000354	15.093608	0.000000
2015	0.298172	-0.001046	0.000357	15.837305	0.000000
2016	0,326264	-0,001067	0,000387	16,633745	0.000000
2017	0,314302	-0,001032	0,000338	17,164032	0.000000
2018	0,333389	-0,001048	0,000357	17,700832	0,000000

Anlamli bir kümelenme eğiliminin nerelerde olduğunu belirlemek amacıyla, LISA analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda elde ettiğimiz anlamli kümelenme eğilimine sahip olan ilçe sayıları Tablo 8'de sunulmuş ve haritalanmıştır (Şekil 7). Analize göre yakın çevresiyle birlikte yüksek düzeyde yabancı nüfusa sahip olan ilçelerin oluşturduğu yüksek-yüksek (H-H) kategorisi 46 ile 53 arasında değişen sayıda en fazla ilçeye sahip olan kategoridir. Buna karşılık, çevresiyle birlikte düşük düzeyde yabancıya yaşadığı düşük-düşük (L-L) kategorisinde ilçe sayısı zamanla azalma eğilimindedir, ancak 2018'de kısmi bir artış dikkati çekmektedir. Diğer kategorilerdeki ilçe sayısı değişimleri daha sınırlı düzeylerde gerçekleşmiştir. Kümelenmenin istatistiksel olarak anlamli bir değer gösterdiği ilçeleri, 2008 ve 2018 yıllarına ait haritalardan izlemek mümkündür (Şekil 7).

2008 yılında İstanbul, Bursa, İzmir, Ankara ve Antalya'nın bazı ilçeleri çevresiyle birlikte yüksek düzeyde yabancı nüfusu barındıran *yüksek-yüksek* kategorisinde kalmaktadır. Yabancı nüfusun yüksek düzeyde yoğunlaştığı bu alanlar, 2018 yılına gelindiğinde İstanbul, Ankara, Samsun ve Antalya'nın kıyıda bazı ilçelerinden meydana gelen çeşitli değişimler geçirmiştir. Yüksek-yüksek kategorisindeki İzmir ve Bursa'nın bazı ilçelerinin 2008'deki konumunu 2018'e gelindiğinde koruyamadığı görülmektedir.

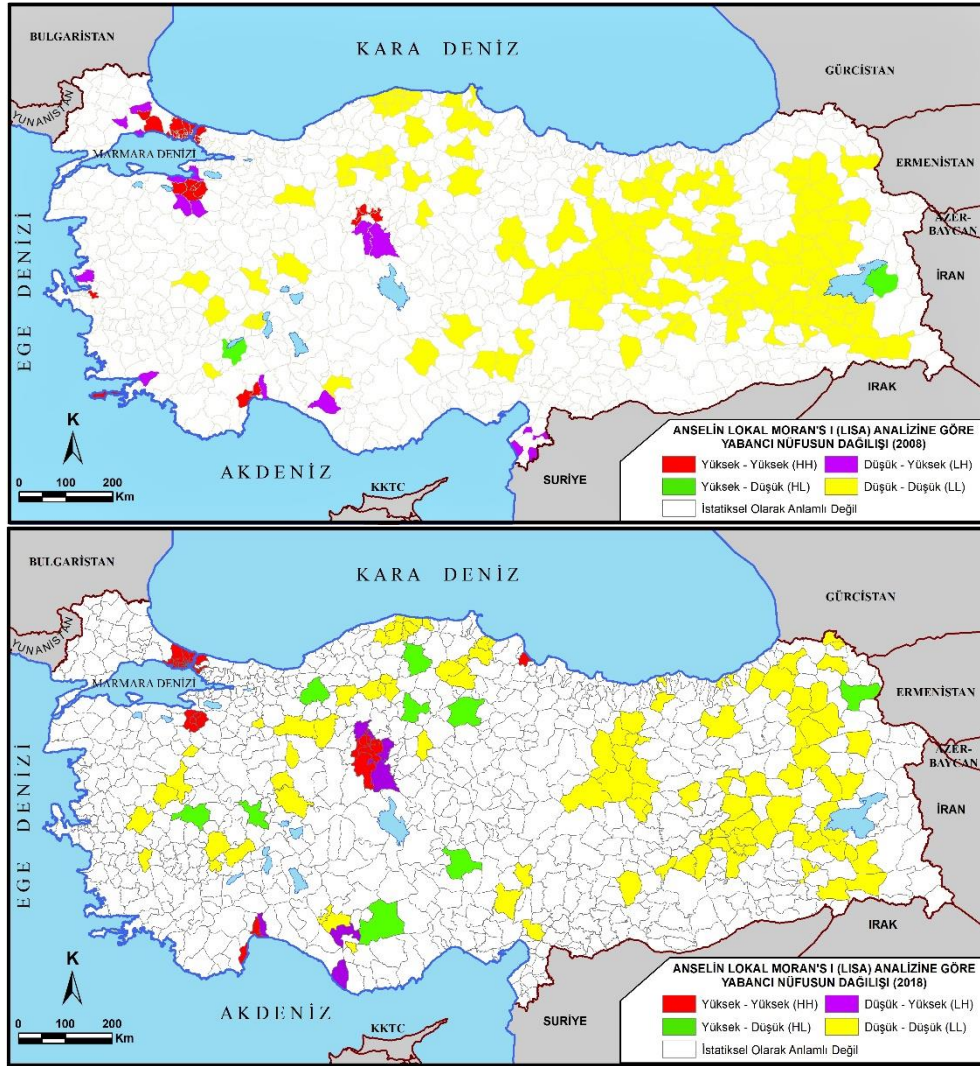
2008'de sadece 2 ilçede (Burdur ve Van merkez ilçeler) çevresine göre yüksek değerlerin anlamli olarak kümelendiği *yüksek-düşük* kategorisindeki konumlanırken bu sayı 2018 yılında 9 ilçeye çıkmıştır. *Yüksek-düşük* kategorisindeki ilçe sayısındaki bu artışın haritada il merkezlerinin olduğu ilçelere (9 ilçenin tamamı il merkezlerinden oluşmaktadır) rastladığı dikkat çekmektedir. İstanbul ve Ankara dışında yüksek-düşük kategorisinde kalan il merkezlerinin olduğu ilçelerin yapılan analizde anlamli çıkması yabancı nüfusun kırsalda değil kentsel alanlarda yoğunlaştığı gerçeğini bir kez daha doğrulamaktadır. Ayrıca, yüksek-düşük kategorisinde kalan ilçelerin il merkezlerine karşılık gelmesi dışında bu merkezlerin aynı zamanda uluslararası koruma¹⁹ kapsamında yerleştirilen mültecilerin yaşadığı "uydu kentler" in bulunduğu yerler olduğunu vurgulamak gerekir.

Tablo 8- Türkiye'deki yabancı nüfus dağılımına ait LISA analizi sonuçları (2008-2018).

Table 8- The distribution of the foreign population in Turkey by the results of LISA analysis (2008-2018).

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
H - H	46	47	53	51	49	50	50	50	49	46	44
H - L	2	4	3	9	10	12	8	9	10	9	9
L - L	138	119	120	101	97	95	87	82	59	96	104
L - H	17	19	19	13	9	13	12	12	21	7	7

¹⁹ Geçici koruma kapsamındaki bu istatistiklere dâhil değildir.

Şekil 7- İlçelere göre yabancı nüfusun dağılımının LISA analizi sonuçları (2008 ve 2018).

Figure 7- The distribution of the foreign population in districts by the results of LISA analysis (2008-2018).

5. Tartışma ve Sonuç

Kaya (2016), Anadolu'yu "göçlerin coğrafyası" olarak nitelendirmektedir. Osmanlı İmparatorluğu ve modern Türkiye de, bu nitelermeye uygun olarak, "her daim göçlerle kurulan ve yine göçlerle şekillenen bir coğrafyaya sahip olmuştur" (Kaya ve Erdoğan, 2015:3). Burada, "göçlerin coğrafyası olarak Anadolu" ifadesi, *coğrafya* kavramını mutlak mekânla ya da bir sahneyle eş tutarken, "göçlerle şekillenen bir coğrafya" ifadesindeki *coğrafya* ise daha geniş bir *ilişkisellik* göndermesi içermektedir. Biz de bu çalışmamızda,

kuruluşundan günümüze uzanan süreçte, göç akışlarının bir sahnesi olarak Türkiye'de, göçler sonucu ortaya çıkan yabancı nüfusun zamanla değişen miktarı ve dağılımını tasvir ettik. Diğer yandan bu mekânsal yapıyı, ele aldığımız dönemlerin özgün, şekillendirici koşullarının bir sonucu olarak açıklamaya çalıştık. Bu amaçla, doğru bir coğrafi yoruma ulaşmak için eldeki veri kaynaklarını bütüncül bir şekilde değerlendirmeye ve farklı coğrafi ölçeklerde ele incelemeye önem verdik.

Anlaşılan o ki, yabancı nüfusun sürekli bir değişim sergileyen mekânsallığı, ele alınan

dönemlerin siyasal anlayışından ve uluslararası konjontürden bağımsız değildir. Milliyetlere göre dağılımın değişimi, uluslararası göç dalgalarının seyri, büyüklüğü, gerekçesi ve dönemin iç siyasal önceliklerine bağlı olarak gerçekleşmiştir.

Farklı siyasal paradigmalardan belirleyicisindeki 20. ve 21. yüzyıllar, yabancı nüfusun yapısı ve dağılımının bu çerçevede farklılaşmasını beraberinde getirmiştir. Cumhuriyet tarihi boyunca Türkiye’de yabancı nüfusun gelişim çizgisini belirleyen başlıca iki itici güçten söz edilebilir: Bunlardan birincisi, Osmanlı İmparatorluğu’nun son zamanlarından itibaren başlayan ve Cumhuriyet’in kuruluşunu izleyen dönemde de sürdürülen homojen nüfusa sahip bir ulus-devlet (Macar, 2015) inşaa süreci. İkincisi ise, izleyen onyıllarda bu eğilimin korunmasıyla birlikte, özellikle 1980’li yıllarla birlikte liberal politikalara geçişin beraberinde getirdiği dünya ile bütünleşme çabaları ve bunun özellikle 2000’li yıllarda yabancı nüfusu artırıcı ve onu heterojenleştirici etkisi. Zamansal olarak yaklaşık bir asırlık süre içerisinde birbirinin tersi yönde giden bu iki farklı sürecin birincisinde ulus-devlet önemli bir aktörken, ikincisinde ulusötesi süreçlerin daha etkin olduğu anlaşılmaktadır. Nüfusun homojenleştirilmesi çabaları güvenlik kaygısı ekseninde ortaya çıkmışken, 2000’li yılları karakterize eden heterojenleşme sürecinde küreselleşmeye bağlı olarak ulus-üstü yapılar ile neoliberal politikaların etkisi söz konusudur. Osmanlı İmparatorluğu gibi çok uluslu ve çok etnikli yapıdan homojen bir ulus-devlet inşasına yönelik sürecin sonunda kurulan Türkiye Cumhuriyeti, nüfus politikasını uzun bir süre devam ettirerek bu anlamda dünyadaki tipik örneklerden birisi olagelmıştır.

Katı yapıları (Ritzer, 2010) çözen neoliberal politikaların iyice yerleştiği 21. Yüzyılda ise, ulus-devletlerin işlevselliği daralmakta, üst yapılar olarak uluslararası kuruluşlar ve sermaye ön plana çıkmakta, enformasyon, mal ve hizmetlerle birlikte insanlar da daha akışkan hale gelmekte, gönüllü ve zorunlu göç akışları, yeni yeni nüfus coğrafyaları yaratmakta, demografik yapıları değiştirmektedir. Türkiye gibi, yaklaşık olarak son 20 yıl boyunca neoliberal bir anlayışın iradi olarak hayatın tüm alanlarında hâkim kılınmaya çalışıldığı ülkelerde ortaya çıkan çok yönlü değişimin bir boyutunu da demografik yapı üzerindeki kayda değer etkiler

oluşturmaktadır. Sonuç, nüfus yapısına ve göçün yönetimine, artık ulus-devletçi bir paradigma çerçevesinde yaklaşmayı güçleştiren ve yetersiz kılan meydan okumaların ortaya çıkmış olmasıdır.

Güç ilişkilerine bağlı olarak, ulusal sınırların seçici ya da tam geçirgen hale geldiği bu dönemde uluslararası ilişkiler ve işbirlikleri kadar uzlaşmazlıklar ve çatışmalar da çok daha geniş coğrafyaları etkilemektedir. İnsanlar daha hareketli hale gelmiş, düzenli ve düzensiz göçmen girişleri artmış, göç örüntüleri uluslararası nitelikler kazanmış, dolayısıyla bilinen göç kavramsallaştırmaları yetersiz hale gelmiştir. Ulus devletlerin kuruluşlarındaki homojen nüfus tahayyülü günümüzde zorlaşmakta; çok etnikli bir yapıyı ortaya çıkaran küresel göç dinamikleriyle ülke nüfusları giderek heterojenleşmektedir. Abadan-Unat’ın (2017:351) altını çizdiği gibi, “daha önceleri homojen bir etnik yapıya sahip olan ülkeler, isteyerek ya da istemeyerek çoketnikli ve yapı açısından heterojen topluluklara dönüşmüşlerdir”. 20. yüzyıl için yapılan “göç ve göçmenler çağı” tanımlaması artık yetersiz kalmakta, 21. yüzyılın daha başında sınırları aşan “yüzer-gezer” nüfusun muazzam artışı, sadece nüfusun değil sosyo-kültürel ve ekonomik anlamda hemen her şeyin “ağlar” üzerinden tanımlandığı, “mobil/akışkan” hale geldiği yeni bir form kazanmaktadır. Bir başka ifadeyle, nüfusa dair bilinen geleneksel kavramsallaştırmaların yetersizliği (Tekeli, 2017), belirli bir “nüfus coğrafyasından”, nüfusun mekânda statik/sabit olmadığı ve ilişkiselliğin esas alındığı “nüfus coğrafyalarına” (Barcus ve Halfacree, 2018) doğru bir geçişi gündeme getirmiştir. Türkiye’deki yabancı nüfus varlığı ve değişimi tüm bu gelişmeleri güçlü bir şekilde temsil eden bir örnek oluşturmaktadır. Dolayısıyla da yabancı nüfusun dikkat çekici artışı, ülke içindeki coğrafi dağılışı ve köken bakımından çeşitlenmesi, bugün nüfus coğrafyacıları için dikkate değer bir araştırma konusu haline gelmiştir.

Yabancı nüfusun ülke içindeki dağılımında bölgesel düzeyle önemli farklılıklar gözlenmektedir. Türkiye’nin Akdeniz, Ege ve Marmara kıyıları ile nüfusu milyonu aşan metropollerini daha fazla yabancı nüfusa sahipken, ülkenin doğusuna doğru yabancı nüfus miktarı azalmaktadır (Şekil 6). Özellikle 2000’li yıllarla birlikte, ülke sathına bir yayılım ortaya çıkmıştır.

Yabancı nüfusun kümelenme gösterdiği alanların her biri farklı motivasyonlara sahip grupları temsil etmektedir. Bu alanlar, yabancıların geliş amacı, sosyo-demografik nitelikleri, kökenleri, Türkiye’deki yasal statüleri gibi çeşitli göstergeler açısından farklılaşmaktadır. Büyükşehir merkezleri ama özellikle de İstanbul, yabancı nüfusun esas odak noktasını oluşturarak en büyük ve oldukça heterojen bir kitleye ev sahipliği yapmaktadır: Ekonomik motivasyonlarla gelenler, uluslararası öğrenciler, yabancı yatırımcılar, uluslararası kurum ve kuruluşlarda çalışanları vb. gibi. Diğer yandan, örneğin Antalya uluslararası turizmin ilerlemiş bir boyutunu temsil edecek şekilde emekli Avrupalıların yaşam tarzı göçüne hedef olduğu gibi (Balkır vd., 2008; Balkır ve Südaş, 2014; Balkır ve Kaiser, 2015), çalışma amacıyla göç etmiş Rus göçmenler (Deniz ve Özgür, 2010) için de öncelikli bir göç destinasyonudur. İşgücü göçü temelinde Türkiye’ye yönelenler, çalışabilecekleri sektörlerin bulunduğu, işverenlerinin yönlendirdiği ya da köken ülkeye coğrafi yakınlığın söz konusu olduğu yerlerde yoğunlaşmaktadır. Örneğin, ağırlıklı olarak madencilik alanında, taş ocaklarında çalışan ve Batı Karadeniz’de yoğunlaşan Çinlilerin sayısı²⁰ yıldan yıla artarken (Dünya Bülteni, 2010; T24, 2013; Akşam, 2018); Gürcüler, ev işleri ve yaşlı/hasta bakıcılığında (Dinçer, 2015) ya da Doğu Karadeniz’de çay ve fındık tarımında çalışmaktadırlar (Yükseker, 2003; Ulukan ve Ulukan, 2012; Öksüz, 2019). Bir başka yabancı kategorisi olarak sığınmacıların ise uluslararası ve ulusal düzenlemeler çerçevesinde seçilmiş bazı illerde konumlanmaları, yabancı nüfusun coğrafi dağılışı, bireysel tercihlere dayalı olmayan ancak devlet otoritelerince şekillendirilmiş bir dağılışı dokusunu da ortaya çıkarmaktadır. Uydu kentlerin loksasyonu, *Yabancıların Türkiye’de İkametleri ve Seyahatleri Hakkında Kanun*’un (1950) “Türkiye’ye sığınan yabancılar ancak İçişleri Bakanlığı’nın müsaade edeceği yerlerde ikamet edebilirler” şeklindeki maddesi uyarınca belirlenmiş olmakla birlikte, ancak 1994 yılında

çıkartılan “İltica Yönetmeliği” ile uygulamaya geçirilmiştir (Biner, 2016). Bu merkezlerin sayısı özellikle 2003-2014 yılları arasında iki katını aşmış olup; bu kategorideki yabancı nüfus en fazla, Van, Afyonkarahisar, Konya ve Kayseri’de yoğunlaşmaktadır²¹ (Biner, 2016:28; Nizam ve Sallan-Gül, 2017). Bu bakımdan her bir grup kendi dağılışı ve bu dağılışı nedenleri çerçevesinde ancak daha geniş bir uluslararası ilişkisellik içinde, ayrı ayrı incelenmelidir.

Ülkemizde yabancı nüfus verisinin oldukça parçalı olduğu, bunun da yabancılara yönelik politika ve uygulamalarda da kendini gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda bütünlükçü bir yabancı nüfus yönetim yaklaşımı benimsenerek geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Bu bakımdan ADNKS’de yabancılara da yer verilmesi yabancı nüfusa yönelik veri oluşturulması bakımından çok önemli bir adım olmakla birlikte yeterli değildir. Zira yabancıların yaşamlarında ikamet, eğitim, sağlık, çalışma gibi temel yaşamsal boyutlara yönelik yasal çerçeve ve uygulamalar doğal olarak farklı kurumlar tarafından sağlanmakta, yabancıların tüm yönlerini kapsayan ve daha derinlemesine analizlere imkân veren tutarlı ve karşılaştırılabilir bir veri seti bulunmamaktadır. Türkiye’deki yabancı nüfusta kimin nereye yerleştiği, milliyetlere göre cinsiyet ve yaş yapısındaki çeşitlilik gelecekte araştırılacak konu başlıklarından birisidir. Milliyetlere göre ülke içindeki yabancı nüfusun cinsiyet ve yaş dağılımlarına ilişkin veriler iller bazında ve 2012 yılı sonrasında ait olmak üzere erişmek mümkün olsa da, ilçeler düzeyinde milliyetlere göre yaş ve cinsiyet bazında veri sağlanmamaktadır. Yine yabancıların Türkiye’de bulunma gerekçelerine dair herhangi bir veriye erişilemediğinden yabancı nüfusa dair daha net bir tablo çizmek şimdilik olanaklı gözükmemektedir. Yabancı nüfusa dair daha gerçekçi coğrafi değerlendirmeler ve değişimin izlenebilmesi, farklı coğrafi ölçeklerde,

²⁰ Çalışma izinleri istatistiklerine yönelik detaylı veri sorgulama için <https://cibs.ailevecalisma.gov.tr/Istatistik>

²¹ Bu merkezlerin sayısının zaman içinde artışı dikkat çekmektedir. Nitekim 2003 yılında 24 olan bu merkezler, 2007’de 28, 2011’de 51 ve 2013’de 62’ye çıkarılmıştır (Biner, 2016; Nizam ve Sallan-Gül 2017:1392). Bunlar, Ağrı, Amasya, Bilecik, Burdur, Çankırı, Çorum, Eskişehir, Gaziantep, Hakkâri, Isparta, Kastamonu, Kayseri, Kırşehir, Konya,

Kütahya, Nevşehir, Niğde, Sivas, Tokat, Van, Yozgat, Aksaray, Karaman, Kırıkkale, Şırnak, Adana, Afyonkarahisar, Erzurum, Hatay, Kahramanmaraş, Çanakkale, Bolu, Uşak, Denizli, Yalova, Siirt, Balıkesir, Batman, Şanlıurfa, Kilis, Ardahan, Malatya, Mersin, Kars, Iğdır, Düzce, Sakarya, Erzincan, Gümüşhane, Bayburt, Mardin, Sinop, Zonguldak, Samsun, Manisa, Karabük, Adıyaman, Elazığ, Giresun, Trabzon, Artvin ve Ordu illerindedir.

ancak en önemlisi, istikrarlı ve karşılaştırılabilir veriler üretilmesi yoluyla mümkün olacaktır.

Göçler yoluyla yabancı nüfusun Türkiye’de daha önce hiç olmadığı kadar artan görünürlüğü ve beraberinde getirdiği sosyo-kültürel etkileşim ve deneyimler, toplumsal güçlükleri beraberinde getirmekte ve bir arada yaşama dair politikalar geliştirilmesini gerekli kılmaktadır. Bunun dışında, yabancı nüfus olgusu, kabul eden toplumla yeni gelenler arasındaki kültürel, din ve dil farklılıklarına dayalı *toplumsal boyutları* yanında *kamu yönetimi* ve *siyasal boyutları* açısından, gelecekte daha çok araştırılmayı beklemektedir. Bu bir arada bulunma halini, kabul eden toplumun hâkim kültürü ile birlikte bir yaşama ne derecede dönüştüğü ya da dönüştürebileceği merak konusudur; gelecekteki araştırmaların yalnızca ülkemize gelenler üzerinde yürütülmesi değil, aynı zamanda yerli nüfusun

tutumlarını anlamaya yönelik çalışmaları da içerecek şekilde genişletilmesi önem taşımaktadır.

TEŞEKKÜR

Bu çalışma, ilk olarak, 2015 yılında, Türkiye Dördüncü Nüfusbilim Konferansı’nda "*Homojen Nüfustan Heterojen Nüfusa:Türkiye’de Yabancı Nüfusun Gelişimi ve Dağılışı*" başlığıyla sunulmuş; izleyen yıllarda, istatistiksel verilerin güncellenmesi ve içeriğin genişletilmesi yoluyla makale haline getirilmiştir. Makalemizin ilk halini okuyarak değerli görüşlerini paylaşan hocalarımız Prof. Dr. Ertuğrul Murat Özgür’e ve Prof. Dr. Ayhan Kaya’ya teşekkür ederiz.

REFERANSLAR

- Abadan-Unat, N. 2017. *Bitmeyen göç konuk işçilikten ulusötesi yurttaşlığa*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul.
- Akar, R., H. Demir. (1994). *İstanbul’un son sürgünleri*. İletişim Yay., İstanbul.
- AKŞAM. 2018. “Türkiye’de çalışan yabancı uyruklu işçi sayısında büyük artış” 16.02.2018. <https://www.aksam.com.tr/guncel/turkiyede-calisan-yabanci-uyruklu-isci-sayisinda-buyuk-artis/haber-708480> (Son Erişim: 01.08.2019)
- Andrews, P. A. 1992. *Türkiye’de etnik gruplar*. (Çev.) M. KüpüşoğluAnt Yay., İstanbul.
- Arango, J., 2000. Becoming a Country of Immigration at the End of the Twentieth Century: The Case of Spain. R. King, G. Lazaridis and C. Tsardanidis (eds.) *Eldorado or Fortress? Migration in Southern Europe*. St. Marin’s Press. New York
- Arı, K. 2000. Büyük Mübadele: Türkiye’ye zorunlu göç, 1923-1925. Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul.
- Arslan, Ş., Yardımcı, S., Arpacı M., Gürpınar, Ö. 2015. *Türkiye’nin etnik coğrafyası (1927-1965 Ana Dil Haritaları)*. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Yay. İstanbul.
- Atalay, I. 2018. *Yerleşik Yabancıların Yerel Ekonomiye Etkisi: Alanya Örneği*. Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası Ticaret Ana Bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Antalya.
- Bali, R.N. 2000. Cumhuriyet yıllarında türkiye yahudileri bir türkleştirme serüveni 1923-1945 İletişim Yay., İstanbul.
- Bali, R.N. 2008. *1934 Trakya Olayları*. İletişim Yay., İstanbul
- Balkır, C., Kaiser, B. 2015. Türkiye’deki Avrupa Birliği vatandaşları. *Türkiye’nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye’ye Göçler* (Ed. M.M. Erdoğan ve A. Kaya) içinde. sf: 221-238 İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul
- Balkır, C., Südaş, İ. 2014. Guests and hosts: European retirees in coastal Turkey. *Insight Turkey*, 16 (4), 123-142.
- Balkır, C., Toprak, Z. ve Kırkulak, B. 2008. Yabancı emekli göçünün sosyal ve ekonomik etkileri: Antalya ve çevresi üzerine ampirik bir çalışma. TÜBİTAK Proje No: 105K156. İzmir.
- Barcus, H.R., Halfacree, K. 2018. *An Introduction to population geographies (Lives across space)*. Routledge, New York. USA.

- Biner, Ö. 2016. Türkiye'de mültecilik (İltica, geçicilik ve yasallık "Van uydu şehir örneği"). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul.
- Bonifazi, C., F. Heins, S. Strozza, M. Vitiello. 2009. The Italian transition from emigration to immigration country. *Istituto di Ricerche sulla Popolazione e le Politiche Sociali Working Papers*. No: 24, Roma.
- Bozbeyoğlu, A. Ç. 2009. 1927-1960 döneminde istanbul'un etnik yapısındaki değişim. *Eski İstanbullular Yeni İstanbullular* içinde (Ed. M. Güvenç) (s.84-95) Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yay. İstanbul.
- Bozbeyoğlu, A. Ç., Rittersberger-Tılıç, H.R. 2011. Türkiye'de değişen nüfus bilgi sisteminin kamu yönetimine katılan ve kamu hizmetlerinden faydalanan "vatandaşla" ilişkisi. *Amme İdaresi Dergisi*, 44(1), 89-112.
- Bölme, S.M. 2012. İncirlik Üssü (ABD'nin üs politikası ve Türkiye). İletişim Yay., İstanbul.
- Bruneau, M. 2018. Küçük Asya'dan Türkiye'ye azınlıklar, etnik-millî homojenleştirme, diasporalar. İletişim Yay., İstanbul.
- Çağaptay, S. 2006. *Türkiye'de İslam, laiklik, milliyetçilik: Türk kimdi?*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul
- Çakmak, F. 2009. Cumhuriyet'in ilk yıllarında nüfusu kayıt altına almaya yönelik girişimler. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 8 (18), 89-115.
- <http://dergipark.gov.tr/ctad/issue/25240/266878>
- Danış, A. D. 2004. Yeni göç hareketleri ve Türkiye. *Birikim Dergisi*, 184-185, 216-224.
- Deniz, A. Ç., Ekinci, D., Hülür, A. B. 2016. "Bizim müstakbel hep harap oldu": Suriyeli sığınmacıların gündelik hayatı. *Antep-Kilis Çevresi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul.
- Deniz, A. ve Özgür, E.M. 2010. Rusya'dan Türkiye'ye ulus aşırı göç: Antalya'daki Rus göçmenler. *Ege Coğrafya Dergisi*, 19 (1), 13-30.
- DİE 1961. 1955 Genel Nüfus Sayımı: Türkiye Nüfusu. DİE Yay., Ankara.
- DİE 1963. 1960 Genel Nüfus Sayımı: Türkiye Nüfusu. DİE Yay., Ankara.
- DİE 1977. 1970 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri: Türkiye. DİE Yay., Ankara.
- DİE 1982. 1975 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri: Türkiye. DİE Yay., Ankara.
- DİE 1984. 1980 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri: Türkiye. DİE Yay., Ankara.
- DİE 1989. 1985 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri: Türkiye. DİE Yay., Ankara.
- DİE 1993. 1990 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri: Türkiye. DİE Yay., Ankara.
- DİE 2003. 2000 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri: Türkiye. DİE Yay., Ankara.
- Dündar, F. 2000. *Türkiye Nüfus Sayımlarında Azınlıklar*. İstanbul: Çiviyazıları Yayınları.
- Dünya Bülteni. 2010. "Türkiye'de 20 bin Çinli çalışıyor" 21.10.2010. <https://www.dunyabulteni.net/genel/turkiyede-20-bin-cinli-calisiyor-h133418.html> (Son Erişim: 01.08.2019)
- Diñçer, C. G. 2015. Türkiye-Gürcistan bağlamında göçmen kadın emeği: güvencesizliğin ve belgesizliğin mekânı olarak ev içi alan. L. Körükmez ve İ. Südaş (Ed.) *Göçler Ülkesi: Akışlar, Göçmenler, Araştırmacılar* içinde. sf: 95-114. Ayrıntı Yay., İstanbul.
- Dündar, F. 2008. Modern Türkiye'nin şifresi İttihat ve Terakki'nin etnisite mühendisliği (1913-1918). İletişim Yay., İstanbul.
- Düvell, F. 2014. Turkey's transition to an immigration country: A paradigm shift. *Insight Turkey*, 16 (4), 87-103.
- Erdem, U. 2016. Cumhuriyet Türkiye'si'nin ikinci nüfus sayımı (20 Ekim 1935). *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 30 (30), 38-55.
- Erder, S. 2007. "Yabancısız" kurgulanan ülkenin "yabancıları". *Türkiye'de yabancı işçiler (Uluslararası göç işgücü ve nüfus hareketleri)* içinde (Ed. F. Aylan Arı) *Derin Yay.* İstanbul.

- Erder, S. 2018. Zorla yerleştirmeden yerinden etmeye: Türkiye’de değişen iskân politikaları. İletişim Yay., İstanbul.
- Erdoğan, M. (2015). *Türkiye’de Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. İstanbul.
- Erdoğan, M., A. Kaya. 2015. *Türkiye’nin göç tarihi: 14. Yüzyıl’dan 21. Yüzyıla Türkiye’ye göçler*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul.
- Ergül, E. 2012. Uluslararası hukuk ve Türk mevzuatında yabancı kavramı ve türleri. *Türk İdare Dergisi*, 475, 213-228.
- Gedik, A. 2015. İç göç verilerimiz üzerine bazı düşünceler, *Göç Dergisi*, 2 (2), 268-274.
- Geray, C. 1962. Türkiye’den ve Türkiye’ye göçler. *Türk İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi (Teksir)*, SBF Maliye Enstitüsü, Ankara.
- Geray, C. 1970. Türkiye’de göçmen hareketleri ve göçmenlerin yerleştirilmesi. *Amme İdaresi Dergisi*, 1 (1-4), 25.
- Goularas, G.B., Sunata, U. 2015. Türk dış politikasında göç ve mülteci rejimi. *Moment Dergisi*, 2 (1), 12-40.
- Güven, D. 2005. Cumhuriyet dönemi azınlık politikaları bağlamında 6-7 Eylül Olayları. Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul
- Hirschon, R. (Derleyen) 2005. *Ege’yi geçerken: 1923 Türk-Yunan zorunlu nüfus mübadelesi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul.
- İçduygu A., K. Kirişçi. 2009. Land of diverse migrations: challenges of emigration and immigration in Turkey. İstanbul Bilgi University Press., İstanbul.
- İçduygu, A. 2010. Türkiye’de uluslararası göçün siyasal arka planı: küreselleşen dünyada “ulus-devleti inşa etmek ve korumak”. *Türkiye’ye Uluslararası Göç içinde* (Ed. Barbara Pusch ve Tomas Wilkoszewski), Kitap Yay., İstanbul.
- İçduygu, A., Erder, S., Gençkaya, Ö.F. 2009. Türkiye’nin uluslararası göç politikaları 1923-2023: ulus-devlet oluşumundan ulus-ötesi dönüşümlere. Ankara: TÜBİTAK Projesi Proje No: 106K291.
- İstatistik Genel Direktörlüğü 1937. *1935 Genel Nüfus Sayımı: Türkiye nüfusu kati neticeleri*. İstatistik Genel Direktörlüğü Yay., Ankara.
- İstatistik Genel Müdürlüğü 1950. *1945 Genel Nüfus Sayımı: Türkiye nüfusu*. İstatistik Genel Müdürlüğü Yay., Ankara.
- İstatistik Umum Müdürlüğü 1929. *1927 Umumi Nüfus Tahriri*. İstatistik Umum Müdürlüğü Yay., Ankara.
- Kaiser, B., 2010. Avrupa Birliği uyum sürecinde Türkiye’nin yabancılar mevzuatı ve AB vatandaşı göçmenlerin yaşamları üzerine etkileri. *Türkiye’ye Uluslararası Göç içinde*, (Ed. Barbara Pusch ve Tomas Wilkoszewski), s. 57-72, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Kaiser, B., İçduygu, A. 2005. Türkiye’deki Avrupa Birliği yurttaşları. *Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları*, (Ed. A. Kaya T. Tahranlı) sf.153-164 TESEV Yayınları, İstanbul.
- Kasimis, C., Kassimi, C. 2004. *Greece: A History of Migration*. Migration Information Source. www.migrationpolicy.org (Son Erişim: 11.05.2019)
- Kaya, A. 2014. Uluslararası göç teorileri bağlamında yeni göç türlerini anlamaya çalışmak: Türkiye’de "yabancı" ve "öteki" olmak". *Türkiye’ye Yeni Uluslararası Göçler içinde* (Ed. M. Tuna), Sentez Yay., Ankara.
- Kaya, A., B. Şahin. 2007. *Kökler ve yollar: Türkiye’de göç süreçleri*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul
- Kaya, A. 2016. Göçlerin coğrafyası Anadolu: imparatorluktan ulus devlete kitlesel göçler ve yönetimi. *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Konferansları*. 25 Mayıs 2016, İzmir,
- Kirişçi, K. 2000. Disaggregating Turkish citizenship and immigration practices. *Middle Eastern Studies*, 36, 31-22.
- Kirişçi, K. 2003. Turkey: A Transformation from emigration to immigration. Washington DC: Migration Policy Institute, Migration Information Source Paper. <https://www.migrationpolicy.org/article/turkey-transformation-emigration-immigration> (Erişim Tarihi: 02.07.2019)
- Körükmez, L., Südaş, İ. 2015. *Göçler ülkesi: akışlar, göçmenler, araştırmacılar*. Ayrıntı Yay., İstanbul.

- Macar, E. 2015. Yunanistan'dan Anadolu'ya göç: Nüfus mübadelesi. *Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*, (Ed.: M.M. Erdoğan ve A. Kaya) içinde. sf: 171-185 İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul
- Nizam, Ö.K., Sallan Gül, S. 2017. Türkiye'de mültecilere yönelik yerleşim politikaları ve uydu kentler: güvenlik kıskacında yaşamlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Göç Özel Sayısı*, 22, 1385-1410.
- Öksüz, M. 2019. *Gürcistan'dan Türkiye'ye döngüsel emek hareketliliği: süreçler, paternler ve sonuçlar*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Özbek, Y. 2010. Almanya'dan Türkiye'ye uluslararası göç. *Türkiye'ye Uluslararası Göç* içinde, (Ed. Barbara Pusch ve Tomas Wilkoszewski), s. 159-170, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Özgür, E.M., Yüceşahin, M.M., Hasta, D., Yavuz, S. 2015. Rusya ve Azerbaycan'dan Türkiye'ye göç ve Antalya'da uluslararası toplumsal alan oluşumu. TÜBİTAK-SOBAG 1001 112K480 Nolu Proje, Ankara.
- Özmen, L.A. 2010. *Türk nüfus hizmetleri ve mernis projesi*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Tezi), Ankara.
- Pekin, M. 2005. Yeniden kurulan yaşamlar: 1923 Türk-Yunan zorunlu nüfus mübadelesi. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul.
- Sirkeci, İ., Yüceşahin, M.M. 2014. Editörden: Türkiye'de göç çalışmaları. *Göç Dergisi*, 1 (1), 1-10.
- Südaş, İ. 2014. Ege kıyılarının Avrupalı sakinleri. *Türkiye'ye Yeni Uluslararası Göçler* içinde, (Ed. M. Tuna), Sentez Yay., Ankara.
- Südaş, İ., M. Yakar. 2015. Homojen Nüfustan Heterojen Nüfusa: Türkiye'de Yabancı Nüfusun Gelişimi ve Dağılışı. Türkiye Dördüncü Nüfusbilim Konferansı. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. 5-6 Kasım 2015. Ankara
- Şen, Ö. 1998. *Trabzon Tarihi*. Derya Yay., Trabzon.
- T24. 2013. "Çinli maden işçileri karın tokluğuna Türkiye'de çalışıyor". 26.11.2013 <https://t24.com.tr/haber/cinli-maden-iscileri-karin-tokluguna-turkiyede-calisiyor.244774> (Son Erişim: 01.08.2019)
- Tekeli, İ. 2007. Türkiye'nin göç tarihindeki değişik kategorileri. *Kökler ve Yollar (Türkiye'de Göç Süreçleri)* içinde, (Der. Ayhan Kaya ve Bahar Şahin), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul.
- Tekeli, İ. 2008. *Göç ve ötesi*. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay. İstanbul.
- Tekeli, İ. 2005. Cumhuriyetin çağdaşlaşma projesinin mekânsal boyutu üzerine bir değerlendirme. Ankara, V. Türk Kültürü Kongresi: Cumhuriyetten Günümüze Türk Kültürünün Dünü, Bugünü ve Geleceği, 17-21 Aralık 2002; Mimari ve Çevre Kültürü, Cilt: VIII, Haz. Azize Aktaş Yasa, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara.
- Tekeli, İ. 2016. Dünya'da ve Türkiye'de Kent-Kır Karşılığı Yok Olurken Yerleşmeler İçin Temsil Sorunları ve Strateji Önerileri. İdealkent Yay., Ankara.
- Tekel, İ. 2017. Dünya'da değişen yerleşme yapısının yarattığı temsil sorunları ve demografiye yansımaları üzerine. *Nüfusbilim Dergisi*, 37-38, 65-77.
- Tolay, J. 2012. Discovering immigration in Turkey: The emergence of dynamic field. *International Migration*, 53 (6), 57-73.
- Tuğluoğlu, F. 2012. Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci nüfus sayımı: 20 İlkteşrin 1935. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 12 (25), 55-78.
- TUİK 2005. Genel Nüfus Sayımı 2000 Göç İstatistikleri. TUİK Yay. No:2976, Ankara.
- TUİK 2013. *Nüfus ve Konut Araştırması (2011)*. TUİK Yay. No:4030, Ankara.
- Tuna, M., Özbek, Ç. 2012. Yerleşen yabancılar (Güney Ege Bölgesinde göç yurttaşlık ve kimliğin dönüşümü). Detay Yay., Ankara.

- Tural, N. 2013. 'Yerli-yabancılar' olarak gayrimüslimlerin vatandaşlık halleri. *T24 Özel Dosya*. 14.08.2013
<https://t24.com.tr/haber/yerli-yabancilar-olarak-gayrimuslimlerin-vatandaslik-halleri,236839>
- Ulukan, N.C., Ulukan, U. 2012. *Kriz ve göç: Türkiye Gürcistan nüfus hareketleri üzerine bir tartışma*. Discussion Paper, No. 2012/97, Turkish Economic Association, Ankara.
<https://www.econstor.eu/bitstream/10419/81658/1/728683431.pdf> (Erişim Tarihi: 03.07.2019)
- Üstübcü, A. 2009. Türkiye'ye yönelik kadın göçü: seks işçileri ve ev içi hizmetlilerin kişisel güvenlik sorunlarını ilişkilendirmek ("Women Migrating into Turkey: Interlinking Human Security Problems in Cases of Sex Workers and Domestic Workers"), paper presented in First Symposium for Young Researchers in Law "Human Security and Rule of Law", March 20-21 2009, Ankara.
- Üstübcü, A. 2017. Türkiye'de göç politikalarının dönüşümü: yasadışılığın uluslararası üretiminden makbul yabancıya? *Toplum ve Bilim Dergisi*, 140, 106-121.
- Yakar, M. 2013. Türkiye'de yurtdışı doğumlu nüfusun gelişimi ve dağılışı. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 10 (1), 494-523.
- Yıldırım, S.G. 2018. Göç ve Afganlar: "İstikrarlı mülteciler". *Göç Araştırmaları Dergisi*, 4 (2), 128-159.
- Yüksel, M.H. 2008. Gelişmiş ülkelerde ve Türkiye Cumhuriyeti'ndeki nüfus tespit uygulamaları Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistem'inin Türk kamu yönetimi üzerine olası etkileri ve çözüm önerileri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Konya.
- Yükseker, D. 2003. *Laleli-Moskova Mekiği*. İletişim Yay., İstanbul.

İNTERNET KAYNAKLARI

- TUİK 2018. *Uluslararası göç istatistikleri haber bülteni*. Sayı: 30607, 5 Eylül 2018.
www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30607
- www.radikal.com.tr (Gökçe Aytulu'nun 16.08.2015 yayınlanan "Bir Zamanlar Amerikaymış: İncirlik") (Erişim Tarihi: 25.01.2016)
- www.wikipedia.org/wiki/Karamürsel (Erişim Tarihi: 25.01.2018)
- <http://www.resmiiistatistik.gov.tr/?q=tr/content/15-g%C3%B6%C3%A7-kay%C4%B1t-sistemi-goc-net> (Erişim Tarihi: 12.03.2019)
- <http://www.mfa.gov.tr/mavi-kart- eski-pembe-kart -uygulamasi-.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 12.03.2019)
- <http://www.gunebakis.com.tr/nato-ussu-ve-trabzonda-yasananlar-makale,7839.html> (Erişim Tarihi: 25.06.2019)
- <http://www.kuzeyekspres.com.tr/trabzonda-nato-ussu-nasil-kaldirildi-14447yy.htm> (Erişim Tarihi: 25.06.2019)
- <https://t24.com.tr/haber/cinli-maden-iscileri-karin-tokluguna-turkiyede-calisiyor,244774> (Erişim Tarihi: 03.07.2019)
- <https://www.dunyabulteni.net/genel/turkiyede-20-bin-cinli-calisiyor-h133418.html> (Erişim Tarihi: 03.07.2019)
- <https://www.aksam.com.tr/guncel/turkiyede-calisan-yabanci-uyruklu-isci-sayisinda-buyuk-artis/haber-708480> (Erişim Tarihi: 03.07.2019)
- <https://cibs.ailevecalisma.gov.tr/Istatistik> (Erişim Tarihi: 03.07.2019)